का. नै.
१० टी.
१

श्रीलक्ष्मीनृसिंहो जयतः ॥ इदानीं स्वयंवरस्य सर्वेरंगावलोकनार्थं द्वादशं सर्गमारभते रथ्यैरिति अथ कुमाराः प्रादुर्भूत नलकलिमानो राजा
रथ्यैः कृत्वा प्रारभ्य वरस्वयंवरं आयुः आजग्मुः किंभूताः सर्वे माकारिताः कुलीनाः शास्त्रेषु धनुरादिषु वेदादिशास्त्रेषु च लब्धपाराः प्राप्तप
र्यन्ताः समं कृपाणास्त्रप्रयोगोपसंहारविदो वेदादिशास्त्रविशारदाश्च तथा पंकजवैरी कामस्तस्य कायव्यूहः शोभा राजमार्गे यथा यैः तीर्णाः
शरीरसंघस्तद्वत् श्रीः शोभा येषां कामशरीरसदृशा एवेत्युक्तं भवति यावत् तथा श्रिया लक्ष्म्या कृत्वा जितं येन तत्त्वात् कुबेराद्भ्योऽधिकसं
पदिति यावत् स्वयंवरस्थानं कुण्डिनं प्रापुः इत्यर्थः अन्नावाहनपञ्चादयोऽपि संपदाधिकास्तच्चनार्थं महाराजत्वादिसंपत्तोसूचनार्थं च रथ
पदं एते विशेषणैर्वरोचितानुगुणाः कथिताः यदुक्तं कन्या वरयते रूपं माता वित्तं पिता श्रुतं बांधवाः कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः श
स्त्रद्वयं शास्त्रापेक्षया अभ्यर्हितं तत्र रत्नद्योतनार्थं आयुः आजग्मुः एवं सर्वत्र लिट् १ नाभूदिति कुलजः कुलीनः कोऽपि कुमारः स

रथ्यैरथायुः कुलजाः कुमाराः शास्त्रेषु शस्त्रेषु च लब्धपाराः स्वयंवरं पंकजवैरिकायव्यूहश्रियः श्रीजितपत्त्रराजः १ नाभू
दभूमिः स्मरसायकानां नानासीदगंता कुलजः कुमारः नास्थाद्दयं यस्याधरलेकणोऽपि राज्ञेषु राज्ञां युगपत्कुजन्मसु २ योग्यै
र्भजद्भिर्नृपजां वरीतुं वीरैरनर्हैः प्रसभेन हर्त्तुं द्रष्टुं परैस्तानन्तुरोकुमन्यैः स्वमात्रशोभाः ककुभाव बभ्रुः ३ ॥ रसायनाममभ्रमिर

गोचरो नाभवत् किंतु स्वयंवरश्रवणेन कामबाणपीडित एवाभवत् तथा गंता नासीत् सर्वोऽपि स्वयंवरे गत एवेत्यर्थः राज्ञां नृजेषु युगप
त्कुजन्मसु भरणेः कश्चिदपि अन्यो विदर्भः अपेक्षाः मार्गसहितो नास्यात् अदृश्यितः किंतु बाहुल्यात् दुर्मार्गोऽभूदित्यर्थः (
अस्यादिति गात्रित्येतिसिद्धोऽलुक् २ योग्यैरिति कुलादिना योग्यैः नृपजां भैमीं वरीतुं भजद्भिः नृपैस्तथा अनर्हैः कुलादिना
योग्यैः प्रसभेन हठेन हर्त्तुं भजद्भिः वीरैः शूरैः तथा स्वयंवरकौतुकं द्रष्टुं भजद्भिः परैः उदासीनैस्तथा तान् सर्वान् पिपर्ति कर्तुं संवि
त्तुं भजद्भिरन्यैर्वैतेन प्राहितैर्दीक्षाभ्यतेजनैः कृत्वा तैर्निमित्तैः ककुभा दिशाः स्वमात्रशोभाः स्वमात्रावशिष्टाः बभ्रुः सर्वोऽपि जनाः स्वयं एम
वरं गताः इति भावः अनेरोऽकुमितिपाठेऽपि समएवार्थः ३ ॥ १

का॰नै॰ टी॰ २ राज्ञामिति विदर्भेंद्रपुरीपताकाः अथ यत्कंपैः कृत्वा राज्ञां आज्ञां संज्ञानं आकाशसंकेतं दूरविस्फुटित्या पातविलंबं साकार्ष्टेमा
दिष्टवत्य इवेत्यर्थः किंभूतानां राज्ञां यष्टिस्थानतया तिसंकटतयानिमित्तभूतया कृत्वा आनुपूर्व्या लत्वामाविलंघनाग
तिस्तत्रापात्या सा पूर्व्या न विलंबभाजां अन्योपि विलंबनपश्चादायातं दूरसातिनाकयति सोराकुंडिनगरीपताकास्ते
दृष्टा इतिभावः स्थानं स्वपराद्वसंघातयोरित्यस्य लंघोगादेरातोधातोरित्यादिनानिष्ठानत्वपूर्वत्व मनुगतोनुपूर्वस्स
स्यभावः आनुपूर्वी ओचितोवत् ७ प्रागिति ककौंटकः ध्वेतो ध्वः अटतीत्यटकः हययगतिः सन् प्राग्भूयपुरोभूत्वा उच्चैरतिपरा
येन भुवस्तले भूरिष्टकुंडिनगामि सकं वलं नानावर्णकुप्यसहितं स आवरणं चयद्राज्ञां नागवलं दृष्टिसैन्यं आचकर्ष अप्वत

राज्ञां पथि स्थानतयानुपूर्व्या विलंघनाय क्षितिविलंबभाजां संज्ञानमागं तु मिवात्र कंपैः कुंडिनविदर्भेंद्रपुरीपताकाः ७
प्राग्भूय ककौंटक आचकर्ष सकं बलं नागबलं उपद्रः भुवस्तले कुंडिनगामि राज्ञां तत्र वासुके भ्राभ्यंतरो न्वगच्छत ८ आग
च्छदौ बीं चमूसमुत्थैर्भरेणुभिः पांडुरिता भुवश्रीः विस्पष्टमाचष्ट रिपुनोरूपपपतित्यागतमानुरूपं ९ ॥ ॥

२ शेषेमरस्कन्नागबलमन्वगच्छत् करिसेन्यस्य पुरस्तात् पश्चात्त्वागच्छतीति सेनारीतिः अथ च ककौंटकः सर्पविशेषः प्राग्भूयपुरस्ता
दूत्वा उच्चैः सकं बलं कंबलाख्येन सर्पेण सहितं भुवस्तले पाताले स्थितं कुंडिनगामिवासुके पन्नागबलं सर्पबलं क्रमानुक्रमेण कुंडिनमा
र्गं तस्यैव विराज्ञानो वासुकिप्रभुत्वाः सर्वोध्वेत्वयंतरापीससैन्याः कुंडिनमागता इतिभावः कंबलनागभेदस्यान्कुप्यासावारयोरधीति
मिथः प्राग्भूय कंतसमासत्वात्त्य अभ्यंतरः पदोवतेशात्प्रवर्षभ्यभ्यंतरस्तु त्व इतितरप अथः स्वरूपयोरस्त्रीतलं स्यादित्यमरः
८ आगच्छदिति दूरिकूपनादिम्यथ नां भुवश्रीः प्रारंभशोभा सुवशोभा च पतिभिः कृतस्यागस्तेनयोद पातस्यानुरूपं योग्यं
दंडिमस्पष्टं आचष्ट किंभूतो आगच्छंतीनां चमूनां तया समुत्थैः रेणुभिः पांडुरिताः स्वप्रियस्यागमन एतादृश्यवस्था स्त्रीणां भवती राम
ति हिरवलो इंद्रावयोराज्ञानस्पयतयः सर्वोपि दिशोराजस्थन्याः सेव्यानां कुल्पाद् जो यः सराअजाला इतिभावः ९ ॥ ॥ २

प्रवेक्तमेवार्थमाह लोकैरिति अशेषैः सकलैर्दिग्भेदैर्दिग्भवैर्लोकैः अवनेः पृथिव्याः श्रियं लक्ष्मीं तां भैमीमुद्दिश्य प्रयाणे विहिते सति ककु
भो दिशां विभागाः स्ववर्त्तिनो वर्त्तमाना ये जना अनेकजातीया बहुसंख्याकाः ये जनास्तैः कृत्वा यावं [illegible] संकटता तया [illegible] पोऽगत
ततो विश्रान्तिं सुखावस्थानं आपुः भास्वदादित्यास्तो [illegible] सार्थः दिश्यैर्दिग्भ्यादित्वात् ४ तलमिति ऊर्ध्वं विकीर्णाः अलि
सद्मा तिला अपि पथ्यात भूतलं न ईयुः अधो न पेतुः तथा सैन्यैः कृत्वा राजपथा राजमार्गा बभूवुः सैन्यबाहुल्यादिति संकीर्णा जा
ता इति भावः तत्रापि संकटेष्वपि राजपथेषु यो भ्रम [illegible] पुरस्ताद्भविष्यन्तं गन्तुं प्राप [illegible] भैमीलक्ष्मीमिव मेनेऽनेन यावदागमनं तिता
वस्तु रोगतं मामेव भैमी वरिष्यति इति मेन इत्यर्थः सर्वोपि [illegible] कृत्वाग्रे गन्तुमैच्छदिति भावः तस्याय [illegible] विमहीमहेन्द्रे इति पाठे राजभिः
राजभिः पथ्या मार्गेण [illegible] जातमिति [illegible] ५ नृप इति एवः [illegible] अग्रे स्थिते मनुष्यादिभिः [illegible] वर्त्मात्तयाप श्चाल्लनेः पश्चात्स्थि

लोकैरशेषैरवनेः श्रियं तामुद्दिश्य दिश्यैर्विहिते प्रयाणे स्ववर्त्तितत्तज्जनयन्त्रणाभिर्विश्रान्तिमापुः ककुभां विभागाः ४ तलं प
यो न न्यपतंस्तिलाः प्रकीर्णाः सैन्यैस्तथा राजपथा बभूवुः भैमीसलक्ष्मीमिव लक्ष्यमेनं यः प्राप भूमेर्भुवि तं पुरस्तात् ५ नृपः पुरस्ता
न्निगृहीतवर्त्मा पश्चात्तनैः कृष्यत नुद्यमानः [illegible] मसिकार्यमन्यत संयं तस्य सिकार्यपदे स्थितोपि ६ [illegible]

तैर्नुद्यमानः पुरः प्रेर्यमाणः कष्टं मन्यते यं तत्रस्यास्ते लाकर्षणयंत्र स्थास्थित्वार्थाः सर्षपास्तेषां पदे स्थाने अभिषेकं लक्ष्मापि
ऊर्ध्वाधः स्थितपाषाणनिष्पीडितसर्षपावस्थां लक्ष्मापि स्वमात्मानमसिकार्यमकृतकार्यममन्यत सर्षपपदाभिषिक्तोपि स
र्षपो न भवतीति मत्तमायत्ता [illegible] विरोधप्योतनार्थोपि प्राक् कथंचिदपि परागंतुमशक्त्वा उभौ प्राप्तिर्मम भविष्यती
ति मत्वा प्रायत्वाऽज्ञानात् दुःखितो भवदिति भावः दक्षिणपश्चात् पुरस्सत्त्वागति विपोषविहितेन स्यकाग्रं पुलोवपि स्यग्रकृत्वासा
श्चात्यैरिति भाष्यं पश्चात्तनैरिति विशिष्टप्रयोगदर्पा मानम्हा विभाषानुहृतेर्वास्येमर्षाः नोद्यं ६ ॥ ॥ ॥ ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ।

नै॰ टी॰ १०

श्रीः रसेनांतरयोर्विशेषो विदर्भे स्वतः शरीरार्द्धत्वात्तस्या वेत्याः कथं स गच्छतु एवं स्यद्वंद्वे समेपाक इत्यमरः १४ स्वयंवरमिति अधरदिशः
पतिः शेषः भीमनरेंद्रजायाः स्वयंवरं न प्रविवेश कस्मिन्न्व सह रोपषष्ठीभारं निवेश्य प्रयातु यः आदिः सर्पः महीगौरवमासदिः मासदि
आवहिवाव इवावलि पापहिते प्रभृतयो इकारांता निपाताः १५ ययावितिं ज्ञातिं तं प्रपर्यालोचितं धर्मशास्त्रं येनैवं विधः ऊर्ध्वदिशः
पतिः ब्रह्मा विमृश्य पर्यमलत्त्वेविचार्य स्वयंवरं न ययौ विचारमेवाह पितामहेन आत्मचपितृपित्रा समं विवाहः कलोके श्रुति
भ्रस्मृतौ वा अलौकिलोकश्रुतिस्मृतिविरुद्ध इत्यर्थः असमानार्षगोत्रजामिति निषेधात् पितृपित्रा सह विवाहस्यानुज्ञात

भैमीविवाहस्य हृतेन कस्मादर्ह्त्वतुर्यागिरिशस्य गौरी धवं नयां विदधे विदर्भी सो पानयानायतयां तराय: १४ ॥
स्वयंवरं भीमनरेंद्रजाया दिशः पतिर्न प्रविवेश शेषः प्रयातु भारं स निवेश्य कस्मिन्न ईहीमासमहिरस्तिको न्यः १५
ययौ विमृश्यो ध्वदिशः पतिर्न स्वयंवरं नीतिन धर्मशास्त्रः अलौकिलोके श्रुतिषु स्मृतौ वा समं विवाहः कपिता
महेन १६ भैमी निरस्तं स्वमवेत्य हेलो मुक्त्वा त्विलंघ्य मुत्वा दिगीशाः स्पार्द्धेषु तेषो च वितत्यमांद्यं वित्तस्य तेराजस
मीप्सुः १७ नलभ्रमेणापिभजेत भैमी कदाचिदस्मा दिति शोषितास्या अभ्यर्द्धाद्दितस्तु रूपो स चतर्नलो जानि ह लोकस्या १८।

त्वात् पितामहेन तत्र न गत इति भावः मुक्त्वा दिशा स्वयमेव प्रार्थनं मरणीय कश्यमेवं न कुर्यादिति भावः १६ भैमीति ते रंद्रमुख
त्वादिगीशाः इंद्रादयो दिक्पाला इतीमुक्त्वा त्वमात्मानं भैम्या निरस्तं किलनि श्रवणेनावेत्य ज्ञात्वा सर्वे देग भनेकिम धर्यमस्मा
भिस्तत्र गंतव्यमिति उत्साहभंगात् मुक्त्वा वित्तविषादात् वित्तस्य मांद्यं आलस्यं वितत्य विस्तार्य तत्र समाजमीप्सुः जग्मुः
त्विंद्रस्येति पाठे शनैः शनैः स इंद्रं मांद्यं तस्य मुक्तमाप्य ते ते स्वमाद्यं मलिनता तेन मांद्य हृदयेन चित्तस्यापि मांद्यप्रकाशित
मिति भावः १७ नलेति सा भवेद्दाद्दितस्तु रूपो काचित्दैवं निर्वचनीयाः अलौकिकरूपा चतत्र नलोऽभ्रमत किंभ्रमताद्दितो मुक्त्वा
स्वल्पितभैमीविरागमाकर्ण्या पिश्शतिशोषिता शावीशिष्टा इति कि भैमी नल भ्रमेणापि अस्मा नको विवृजेतेति संभावना

राम ३

पतिस्त्यागमेव वृणोति आखंडल इति कक्कुभां चतुर्भिरिति एतत्त्वं न केनापि ये स्तत्र स्वयंवरे गतं यो यैरन्यैर्देवैर्न इति किं आखंडल इंद्रः दं
डधरः यमः कृशानुरग्निः पाशी वरुणः इति किं भूसुरैर्वेदज्ञादिभिः भैम्याः सौंदर्यादिना स्वगुणेन वध्या आहृष्टे विद्रुस्ये तउ वाद्यस्था
न्वेषेति तिरस्कृत्य ९ शापानागमने हेतुः भैमेरिति रत्नाराद्धसो भीमपुरोहितस्य मंत्रैर्वेदोक्तैर्वसुरक्षं कृतरक्षां तस्य रक्षंडि
नं छकरूपं विपाति अपितु कथंचित् रूपिनरलस्तस्मात् घातुधानो नैऋतो दिक्पतिः जातु कदाचिदपि कथंचिदपि न त्रपानुउघ्रमेन तत्तान
११ कर्त्तुमिति गंधवाहो वायुस्तेन कारणेन अस्याः भैम्या विवाहाय परिणेतुं विदर्भान् न ययौ यतः समृगं गोवाहनं यस्य यत् मतः कारणा
त् यतः कारणात् समृगं भैम्याः अभिमुखं कर्त्तुं न प्रापणा कयत किं भूतं समृगं भोरुहाभ्यां भैम्याः नेत्रकमलाभ्यां तर्जितं भस्तितेरू गं भोरुदत
र्जितत्वाद् भीतं समृगं स्वगंतुमसमर्थादन्यस्य च वाहनस्याभावादनेन तत्र न गतमिति भावः अन्योपि तर्जितस्तर्जकसंमुखं गंतुं न प्रो

आखंडलो दंडधरः पिनाकी वान्भैम्येव वध्या स्वगुणेन कृष्टः पतिः प्रचेता इति दिक्पतिः स्वयंवरे तत्र न गतं न शोषैः १० मंत्रैः पु
रं भीमपुरोहितस्य तद्रक्षदक्षं विपाति रक्षः अदौ यमं दिक्पतिरात्ततानयान्तुनैत जात्तु न यातु धानः ११ कर्त्तुं शशाका
भिमुखं न भैम्याम् मृगं दृगं भोरुदत र्जितं यत् अस्याविवाहाय ययौ विदर्भान्न तद्वाहनस्तेन न गंधवाहः १२ जानीते न वित्तेन
गुणेन कामः सौंदर्यएव प्रणवः स वामः स्वच्छः स्वशैले स्थितकुत्सवेर स्तापस्य गान्नास्थितमांकुवेरः १३ ॥

क्वाति १२ जानाविति कामो जानी तो पव लोका जाति यत्को नत्वया वित्तेन प्रवणो न तथा न गुणेन प्रवणोन किं तु सकामः सौंदर्ये
एव प्रवणो वा मा वक्कम ति मनोहर स्वच्छ इति विचार्य स्वच्छे निर्मले स्वशैले कैलासे इति स्थितो कुत्सितं वेरं वपुर्नेत्र वायने वेदं
लः कुवेरस्त्वास्थिताभीनारोषैः स्थापेति उद्दिश्य नागात् कन्यावरयते नृपमिति कन्यान्नपमेवनात्यर्थात् स्वस्य तस्याभावात् कामप्र
धान्यात् कन्यायाः जाता दावतारुपरीत कुवेरः स्वयंवरे नामत इति भावः १३ भैमीति या गिरिजा पार्वती आत्मभर्त्तुर्हरस्यार्द्धत
नुः सतीहरस्यार्द्धकं भैमीविवाहं कस्मात्सहतेस्म आपि तु न सहते स्म विदर्भान् अनंजं स्यात्तया पार्वत्या ईशानस्य यानाय तेन का

का॰ नै॰
१॰ टी॰
४

श्रियेऽपि[illegible]देवाः प्रियावियोगेनार्द्रीभूतो विरहेण क्वथितादिवेलासमुद्रस्य वसः तथा वाडवस्य हृषीदितादिव वह्नेः इन्द्रस्तथा ध्मातादिव ईश्वरोऽत्यर्थं
तद्दग्धादिव स्मरतो पिग्रहीतैः सारैः श्रेष्ठभागैः कृत्वा स्वमात्मानं नलानुकल्पं प्रति निर्धिं कल्पयंति स्म प्रियावियोगादपः स्मराकर्षणोपायत्वेनो
न्मेदिताः अन्यस्यापि सारः क्वथनपीडितादिना गृह्यते प्रियावियोगज्वलनाद्दिवेलस्य हृषीडनरदितं च इन्द्रस्य कृतदाहहरदिनका
मतुल्यनलस्य त्रिभ्योऽप्यधिकत्वादिति भावः मुख्यैः स्यात्स्यपमः कल्योऽनुकल्पस्तु ततोऽधमः इत्यमरः केलेलादिति पाठे किलोत्रेलायां २२ नलस्येति
नतु भैमी नले निरतिशयमनुरागं ज्ञात्वा च इन्द्रादयो राजानः स्वकृयं तत्रागताः इत्याशंक्याह विधिर्न्नेसात्मसयेभपानिति मनसि ध्वात्वा प्राहतानी
त्वान् इति किं भैमीतेः भूपैः सह नलस्य इयदंतरं हस्ताग्र्यभिनयमात्रेणाभिनिर्वचनीयं लघुमोघं विशेषतः पश्यतु तथा दिगीशानपि नलर्

प्रियावियोगज्वलितादिवेलात्सिंद्राच्च वाडवदृषीदितान्ते ध्मातात्स्मारैर्मदनात्गृहीतैर्नलानुकल्पं स्वमकल्पयंत २२ नलस्यप
4 श्यत्विपरंतरं तैर्भैमीतिमत्या न्विधिराहतास्ये ध्यर्थो दिगीशानपि कारयित्वा तस्य बलेभ्यः पञ्चिमानमाचे २३ सभा नलश्रीय
मकेभमाद्ये नले विनाभूदते दिव्यरत्नैः भामांगणप्राङ्गणके च तार्भिर्देवद्रुमै द्यौरिव पारिजाते २४॥ पयारणद्वारानलस्यस्य
स्यंकारयित्वा तस्येव नलस्य प्रतिमानं तेभ्यो दिगीशेभ्यः आत्मनः भैमीप्रतीत्यर्थान्मातादृशीनात्तारतम्यं ज्ञापयेतेन तु परो दमितिकार
णाद्राजानः समाहृताः अधिके न सहस्पर्द्धाभवति यतः दिगीशैर्नलत्वेन विनाभेप्राप्तभावात्तस्मात्सम्यर्थेनलनपयारणान्तलाधिक्यमेव मस
णोत्कमितस्यर्थः उभये भ्योऽपि नल एवाधिक इति भावः नलेभ्यो धृतेपितनतुल्याजाता इति भावः इयमितरमित्यपि पाठः दिगीशाहृतैरितिकर्मत्वं २३
सभेति सा स्वयंवरसभा नलश्रियोपमकैः प्रतिनिधिभिर्यमौ श्चतुर्भिर्नलैः किना द्यौरिवाभूत् किं भूता द्यौः पारिजाते भामायाः सत्यभामायाः
अंगणस्य प्राङ्गणके अलिर्योपतिचतुर्भिर्मंदारसंतानकल्पहरिचंदनसंज्ञकैर्देवद्रुमैरुपलक्षिता किंभूतैरुभयैर्धृतदिव्यरत्नैर्धृतदिव्यर
त्नाभरणैः मालादारभ्यायपर्यंत धृत्तलतलादि दिव्यरत्नेश्च पारिजातं विना मंदारादिषु सत्स्वपि यथा द्यौर्न शोभते तथा नलरूपधारिषु इन्द्रादिषु राम
सत्स्वपि मुख्येन नलेन विना सभा न शुशुभे इन्द्रादयः सभायामागतानलो नागत इति भावः २४॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ४

मयस्यतामिति नसः अमरः सभवितुं तद्भवितुं न शीलं भवितुं मयस्यतां यत्नं कुर्वतां सुराणां मध्ये अयं नलतुल्यो जातो न वेत्ति दृष्टे नावलोकि
तेन तथाहं नलतुल्यो जातो न वेति न कथयेति दृष्टेन परस्परेणान्योन्येन नलसाम्यसिद्धिः परस्परं नलतुल्यत्वसिद्धिर्नैवानुमेने अनुमतानं
गतः सदृशो नाभूत्त्वमपि न लसदृशो नाभूदिति परस्परमनुचिरं त्यर्थः स्वभावात्सहजात्स्वाभाविकात्कृत्रिममन्यदेव सदृशं कृत्रिमं यत
हदंतरं यस्मात्तेनसदृशा न जाता इति भावः सुराणां नलसाम्यसिद्धिरिति वान्वयः तत्कृता सिद्धिर्न वृत्तानुमेने इति पाठे सिद्धेव सेता सता
द्वित्वादणा तस्य नलस्य हेतुं तत्र हेतु तस्य सिद्धिर्लाभेनानुमेवन्तस्वेद १९ पूर्णेंदुमिति तेदेवाः पूर्णेंदु पूर्णिमा चंद्रं पुनः स्वास्यमुखंविद
पुश्चकृतप्याः निर्द्वंद्वविकसितं त्यक्तं पुनरपि मुखी चक्रुः एवं पूर्णचंद्रमुखी चक्रुः तमयाग्यमिवज्ञात्वा पश्चाद्विकसितं कमलं पुन
रपि चंद्रं तदनंतरं पुनरपि कमलमुखी चक्रुरिति पुनः पौनः पौनिरत्यर्थः अपि वं केनापि अदर्शतले दर्पणमंडले स्ववक्त्रं दर्शं दर्श

मयस्यतां तद्भवितुं सुराणां दृष्टेन दृष्टेन परस्परेण नैवानुमेने नलसाम्यसिद्धिः स्वाभाविकात्कृत्रिममन्यदेव १९ पूर्णेंदुमा
स्यं विदधुः पुनस्ते पुनर्मुखीचक्रुरनिंद्यमब्जं स्ववक्त्रमादर्शतले प्यदर्शं दर्शं विभ्रं जुर्नलत्वातिमुजु २० तेषां नवालंकुमनीय
वारां श्रियं श्रियं निजास्येन नलाननीयं बालंकरोतु पुनरुक्तिदोषं वदिंदुर्मुखानामपनलाननत्वं २१॥

शेश्चादरात्परीक्ष्यदृष्ट्वादृष्ट्वाविभंजुः अभीचक्रुः यतस्तथानलमुखवदिति मंजु अतिसुंदरं नाभूत्तत्पूर्णचंद्रं विकसितकमलाभ्या
मपि नलमुखं अतिसुंदरमिति भावः दर्शं दर्शं अभीक्ष्णं मुलविलंच २० तेषामिति तदानमस्थानीयमाणाने स्वं निजास्येन नलाननसश्रि
यं नलाननवोभालंकुं अनीयसुराणामसमर्थानां तु भावदिंदुर्मुखानां देवानां अनलाननत्वं अपि मुखत्वं कर्तुं अथवा नलाननतुल्यान
नत्वरादिलक्षणं पुनरुक्तिलक्षणं दोषं नरोतुपरिनसं अलंसमर्थनाभवत् अग्निमुखा वै देवा इति पूर्वं श्रुतिसिद्धत्वेन तेषां वाक्येमुखत्वं
पुनरुक्तं अग्नये च एवमपि नलाननतुल्याननत्वरादित्वात्सिद्धेः पुनीभवनेनीभवनमंतरं पुनरपि नलाननतुल्याननत्वरादितापनरुक्तमे
वजातः शब्दनलानां पुनरोक्तमिस्यर्थः तन्मुखं नलसतसदृशं कथंचिदपि नाभूदिति भावः अन्यस्थानमंडनसक्तिदोषंपरिदं तेन पत्नीति

का॰ नै॰
९ टी॰
५

अभ्यागतैरिति अभ्यागतैः समागतैरेतैः पार्थिवैः कुण्डिनवासवस्य भीमस्य तेषु परोक्षपक्षत्वेषु अनिर्वचनीयेषु परस्परे
ण ज्ञातेषु नृपेषु प्रियोक्त्या द्याचरणेषु पिविषये परोक्षवृत्तेषु तेषु प्रियोक्त्यादिवृत्त्या विविशेषः प्रियोक्त्यादेर्नारतम्येनाले
भिन्नमार्गं किमतः जिज्ञासितस्य ज्ञातुमिष्टस्येप्सितस्य भैमीलक्षणस्य लाभः प्राप्तिः तस्य लिंगं चिह्नं अनेनैतस्यमदत्तत्त्वया प्रियोक्त्या
दिसादरं कृतं तर्हि भैमी मे नस्मै दास्यतीति विशेषकस्याभेनेनपहानादरः क्रियतइति जिज्ञासायां विशेषस्तेनैव बुद्धः समर्थः मत्सत्त्वं यस्यपि
योक्त्यादि कृतं तत्र विशेषो न प्राप्तः किंतु नृपः परोक्षवृत्तेषु स्थिति अपि राज्यार्थः सर्वेषामपि पूज्यादिसममेव कृतमिति भैमी ममेव भवि
ष्यतीति सर्वेप्यक्षमसतेति भावः जिज्ञासितः सविसर्गोपि पाठः क्वचित् २९ अंकइति पयोराशेः क्षीरसमुद्रस्य यथा समगमोप्यप्यावा
मुरारेर्जठरे जगत्त्रैलोक्यं तथा विदर्भेन्द्रपुरस्यांके मध्ये एव समाजो राजसंघो न संमा न विलीन किंतु तत्रैव सममा विस्मदं कमन्यते

अभ्यागतैः कुण्डिनवासवस्य परोक्षवृत्तेर्घटितेषु तेषु जिज्ञासितस्वेप्सितलाभलिंगं स्वलोपिना वापि न यो विशेषः २९ अं
के विदर्भेन्द्रपुरस्य शंके न संममौ नैष तथा समाजः यथा पयोराशिरगस्त्यहस्ते यथा जगज्जाठरे मुरारेः ३० पुरे पथि द्वारगृहा
णि तत्र चित्रीकृतान्युत्सवबांधवैर्वनभोपि किर्मीरमकारि तेषां महीभुजामाभरणप्रभाभिः ३१ विलासवैदग्ध्यविभूषणश्रीः
तेषां तथासीत्परिचारकेपि अज्ञासिषुः शौर्यमुवालिया स्तं यथागतं नायकमेव किंचित् ३२ ॥ ननगरस्पाति विस्तृतत्वमुक्तं

३० पुर इति तत्र पुरे पथि राजमार्गसमीपे द्वारगृहाणि पुरोद्घाटकानि तोरणचितानि द्वाराणि राजमार्गमभयतो गृहाणि यद्वा पंथानो राजमा
र्गद्वाराणि गृहाणि च यद्वा पथि द्वाराणि येषां तानि गृहाणि उत्सवबांधवैर्या विवाहोत्सवाभिलाषेण लेख्यादिना कृत्वा लोकेन चित्री
कृतानि आश्चर्यरूपाणि कृतान्येव तत्राश्चर्यं न किंतु तेषां महीभृतामाभरणप्रभाभिस्तत्रत्यं नभस्तु आकाशमपि किर्मीरितं नानावर्णमकारि कृ
तं गृहादीनि चित्रीकृतानीति किं वाच्यमित्यर्थः ३१ विलासेति विलासः क्रीडा दाक्षिण्यं शृंगारचेष्टा तथा वैदग्ध्यं वक्रोक्त्यादिभावलेखा
तुर्यविभूषणं सुवर्णाद्यलंकारः तज्जनिता श्रीः शोभा तेषां राज्ञां परिचारके सेवकेपि तथा येन प्रकारेण स्त्री शिशुवालिशास्तं परिचारकमपि
किंचिदागतं नायकमेवमुख्यराजानमेवाज्ञासिषुर्बुध्यन्ते स्म सेवकस्य विलासादिशोभा दृष्ट्वा अयं राजविशेष एवेति सेवके अमादीनां भ्रांतिरभू

[illegible] ३२ ॥

5

राम
५

तत्रेति वासुकिस्तत्रस्वयंवरसभायां आगमत् किंभूतः ईशस्य भूषा पर्य्यं भस्मैवोपदेहो अंगरागस्तेन स्फुटं यथा स्यात्तथा गौरः उज्ज्वलो देहो यस्य तथा फ
णीन्द्रवृन्दैः कर्कोटकादिभिः सर्पश्रेष्ठसमूहैः प्रणिगद्यमानः उच्यमानः प्रसीद जीवेत्यादि पाठो यत्रेदृशेन अनुजीविनां सेवकानां वादः को
लाहलो यस्य भ्रान्ते पन्नगेन वासुकेः पातालोच्चलनमात्रमेवोक्तं इदानीं तु सभागमनमिति न पौनरुक्त्यं ईशावासादिति पाठे ईशस्य वासादितो
गपदृष्टादिभवनानि मित्वसतेरीहितोः २५ द्वीपेति सुरभूमिभुग्देवभूमिभुग्द्वीपांतरस्तलक्षणस्य भूपाः राजानस्ते द्वीपांतरेभ्यः दिव्यभूमिकापणात्
पुटभेदनं कुंडिनाख्यं लक्षणं तं पुटिति अवापुः प्रापुः स्वनमाचागमने हेतुमाह केनरूपात् तत्कालेन तस्मिन्नेव समये स्वयंवरसमये स्वान्तरे सुपदानिल
तललीलालकामवाणपत्रवातसंवंधात्कापी सविलासो नात्यंतिवेगी कृतः अपि तु सर्वेणापि तत्तलांगीकृतावातेरितास्ते लोप्यपाहृष्टम्

तत्रागमद्वासुकिरीशभूषा भस्मोपदेहस्फुटगौरदेहः फणीन्द्रवृन्दप्रणिगद्यमानाप्रसीदजीवाद्यनुजीविवादः २५ द्वीपांतरेभ्यः पु
टभेदनं तल्लक्षणाद्वापसुरभूमिभूपैः तत्कालमालंबितकेनयस्यासमेरसुपदानिलतललीला २६ सपर्ययाकुंडिननाकना
थो रम्यभवस्य पुनिवेशनेन प्रियोक्तिदानादरनम्रताभिः पाचरत्तान्नरराजचक्रं २७ चतुःसमुद्रीपरिखेन्यराणामंतःपुरे वास्ति
नकीर्तिदारैः दानं द्यास्य तमातिथेयीं चतुष्ट्योरक्षणसौविदल्ला २८ ॥

इति आध्यालिलयाने पि कामपीडिताः संतः सर्वे पि भटिति
तनायासेन याता इति भावः २६ रम्येति कुंडिननगरनाकस्य नाथो भीमो रम्येषु गृहेषु निवेशनेन स्थापनेन नत्र सपर्यया अ
तिथ्येन तथा प्रियोक्त्या प्रियवचनेन उपस्कारादि दानेन आदरेण नम्रतया वा एतैः दूत्वा चारु सम्यक्प्रयाततथा राजचक्रं उ
पाचरत् असूपुजत् २७ सर्वभौमेन नलेनान्तेऽर्थ्यपूजिताः इत्याशंक्याह चतुरिति चतुर्णां समुद्राणां समाहारः चतुःसमुद्री सा परि
खा यस्यैवं विधे वासितांतः वसतिं कारिताः कीर्तय एव दाराः तेन भूतेन राज्ञां अंतःपुरे भूलक्षणे विषये दानं ददमारूढं तंवियं सत्यवचनं
आतिथेयी अर्थ्यो दिपूजा चराचरं पाचतु चतुष्ट्यो रक्षणं सौविदल्लाः कंचुकिनः दानादि चतुष्टयेन राज्ञां कीर्तिः परिपालयते नान्यथे
ति हेतोः प्रभुणा पितेन कीर्तिरक्षणाय सपर्यादिभिः परितोषिता इति भावः औदार्य्यवाहि त्यपद्याद्यमानामिति च पाठः अन्यत्राप्य
तः पुरे यांत्यो भवति दारा स्फातिर्पतिरक्षकाश्च भवंति २८ ॥ ॥

नै॰ मै॰ ६

वैदर्भीति । वैदर्भी भैमी रोजपुत्रैः परस्मिन् पर्यस्मिन् दिने स्वयंवरस्थस्थानं देशं स्वजनाश्रयो मंडपः अलमकारि अलंकृतः सर्वेपि समागता इ
ति भावः किंभूतैः वैदर्भीसमीपमस्पृहलेः कटाक्षैः अनुनयेन विनयेन कृतोपकृतैः तकारितैः तथा शृंगारभंगीः शृंगारप्रकारविशेषान् अ
नुभावयद्भिः प्रकाशयद्भिः भंगीष्वनुभावयद्भिरिति पाठे शृंगारविच्छित्तिषु निपुणैरित्यर्थः अनुभावः प्रभावे स्यान्निश्चये भाववस्तुनोः इ
ति विश्वः मंडपोस्त्री जनाश्रय इत्यमरः ३७ अथाभिरिति अथ तेन नलेन सा सभा अथो भिविबुधाधिनाथ इंद्रोयं नलवी च मधाभि
रलंकारेरूढेः अतितरां संस्कृतेपि प्रसूनवाणे कामे विषये धार्ष्टत्वबुद्धिमेव नीचबुद्धिमेवालत उक्तं प्राकृतत्वबुद्धिमकृतेति विरोधाभासः।
प्राकृतस्त्वपृथग्जन इत्यमरः ३८ धृतेति धृतांगरागो कुंकुमचंदनादिकृतांगानुलेपने तस्मिन् राजचंद्रे नलेकलिताङ्कलासः एणमाय

वैदर्भीकृतानन्तुयोपकृतैः शृंगारभंगीरनुभावयद्भिः स्वयंवरस्थानजनाश्रयस्तैर्दिने परत्रालमकारि वीरैः ३७ अथाभिरूढेपि
संस्कृतेयं वीत्या कृतप्राकृतत्वबुद्धिमेव प्रसूनबाणे विबुधाधिनाथः सेनाथ सा धाम्नि सभा नलेन ३८ धृतांगरागे कलितघुसृणा
तस्मिन्सभां चुंबति राजचंद्रे गतावता दर्पणविषयं विलंघ्य कृत्स्नक्षत्र नक्षत्र कुलस्य कांतिः ३९ द्रागरृहयः क्षोणिभुजामसुष्मि
न्नाश्चर्यपर्युत्सुकिता निपेतुः अनंतरं दृष्टिदृशं तवा तुनितांतमीर्ष्याकलुषाः दृगंताः ४०॥ स्वर्गेषोभायमाएवं विधां सभां चुंबति प्रा

प्नेसति क्षत्राण्येव क्षत्राणि तेषां कुलस्य समूहस्य कांतिर्हि गौरत्वलोविषयं गोचरं विलंघ्य कृत्स्नं गतावनले देवनतायते इत्यर्थः
नक्षत्राणीति नसमासः क्षत्राणि च नक्षत्राणि च ये क्षत्रिया ये च नक्षत्रियाः क्षत्रियव्यतिरिक्ताः अतेषां कुलमिति वा उदयसमये आरक्तत्व
रौचित्यसमीपस्थानि नक्षत्राणि मध्यानि श्रीकानि भवंतीति तथानलसमीपे तेपीत्यर्थः अतिसुंदरं नलं दृष्ट्वा भैमीरागमेव वरिष्यतीति निश्चित्य
सर्वेपि निःश्रीकाजाता इति भावः कलिताव्याप्ता योर्य्याएवं विधाप्रेमभारत्वादिद्योप्निर्येस्याइतिवा ३९ द्रागिति गतांतिसुंदरत्वादाश्चर्येण
पर्युत्सुकिता उत्कंठिता क्षोणीभुजां राज्ञां दृष्टयः अमुष्मिन्नले द्राक् झटिति निपेतुः प्रथमं दर्शनमात्रेणोत्कंठिता से सस्तस्मिन्नेव लग्ना स्थिता
इत्यर्थः अनंतरं तु क्रोधवशात् दृष्टितु भ्रुवां कुटिलभ्रुवां तेषां दृगंतानेत्रप्रांता नितांतं ईर्ष्या याकलुषिताः कषायिताः निपेतुः अतिसौंदर्याद्दी
ग्ध्वा राज्ञिहृतो न प्रथममंतं दृष्ट्वानंतरं भैमी अस्मान्विहाय एनं नरिष्यतीति ईर्ष्या याः तंददृशुरितिभावः क्रुद्धो हि द्रष्टा द्रष्टा न पश्यति अथ यावानंतः

नेति तत्र दृष्ट्वा नदेवा राजानो न विभिन्नभेदेन प्राप्तुः कथं स्वभावेन एव न स्वेदिनः चलच्चामरमारुतेनोपलक्षिताः न च स्वभावतो न निमेषनेत्राः निर्नि
मेषा इत्यर्थः प्रतिवस्तुचित्रैः वस्तुनि आश्चर्ये रूपलक्षिताः तथा न म्लानस्रजः आतपवारणेन छत्रेणोपलक्षिताः एवंभूता इन्द्राद्यो राजानः अश्च
वलचामरौघैः कृत्वा अस्वेदगात्राः प्रतिवस्तु चित्रैरमीलनेत्राः विपुलातपत्रैरम्लानमालाः सर्वे पार्थिवा राजानो देवतुल्या बभूवुरित्यर्थः भावः अस्वे
दगात्राः अमीलनेत्राः अम्लानमाला इत्यपि पाठः भिदां न भेजुरिति पाठः ३३ अन्योन्येति जनैः कुण्डिनस्थैर्लोकैर्दिग्भ्यः समेतेषु नरेषु राजसु अप्ये
षो वर्गो वर्गः देवसमूहः तत्र चिह्नितो न किं देवत्वेन न ज्ञात इत्यर्थः किंभूतेषु अन्योन्यभाषानवबोधात्परस्परभाषाबोधाभावात् भीतिस्त
स्याः हेतोः संस्कृताभिर्भिः प्रकृतिप्रत्ययनिर्वचनरूपेण संस्कारेण निर्वृत्ताभिः सर्वसाधारणीभिर्वाग्भिः कृत्वा व्यवहारवत्सु परस्परं व्यवहा
रं कुर्वत्सु परस्परं भाषानवबोधभयात् संस्कृतमेव वदंति संस्कृतस्य देवमनुष्यसाधारणत्वात् एते देवाः एते मनुष्या इति न तत्र्यैर्ज्ञाता इति

अस्वेदगात्राश्चलचामरौघैरमीलनेत्राः प्रतिवस्तुचित्रैः अम्लानमालाविपुलातपत्रैर्देवान्देवाश्शमिदां न भेजुः ३३ अन्योन्यभाषानव
बोधभीतेः संस्कृतिमाभिर्व्यवहारवत्सु दिग्भ्यः समेतेषु नरेषु वाग्भिः सौवर्गवर्गो न जनैरचिह्नि ३४ नेतत्र भेम्याः श्वशुरितानि चित्रे चित्रा णि ये
रेषु रिलेखितानि निशीत्य निन्युर्दिवसं निर्णां च तत्स्वमसंभोगकलाविलासैः ३५ सा विभ्रमस्वप्रगता पितस्यां निशि स्वलाभस्य ददे यदे
भ्यः तद्रर्थिनां भीममुजां वदान्या सतीसती श्रव्यतिस्मकामं ३६॥ भावः संस्कृतिमाभिः संपृ यैस्तु कृति सुदृगुणाधानस्य संस्काराच्छा
येत्व मत्र स्वर्गे भवाः सौवर्गाः भवार्थोदा रादीनां चेत्येजागमो वृद्धिनिषेधश्च स्वर्गाय इति पाठे भवार्थे नाम येयत्वात् छ इतः २४ तद्ग ते देवाः राज
नश्च तत्र तत्र पुरित संपुर्यां पौरैर्लोकैर्लिपिकरैः कृत्वा चित्रे लिखितानि चित्राणि नानाविधान्याश्चर्याणि नाभ्यां न्याश्चरितानि शीत्य दिवसे निन्युः
तस्या भैम्याः स्वप्नेयः संभोगोरतं तत्संबंधिभिः कलाविलासैः छंदनादिकला कौशलैश्च निर्णां निन्युः रनिवास्यां बभ्रुवुः सते रहो रात्रैः कर्थं चिदति
क्रांत इति भावः अस्वप्नानामपि देवानां काम भ्रांति रेव स्वप्नस्थाने रूप्या ३५ सेति तस्यां निशि स्वयंवरात्पूर्वदिनरात्रौ स्वप्ने दृष्टापि सा सती साध्वी
भैमी एभ्यो राजभ्यश्च स्वलाभस्य स्वप्राप्तेः विभ्रमं विलासं प्रापितिच्छभ्रमं भ्रांतिं यद्ददे दत्तवती तत्स्वयमेवार्थिनाम प्रार्थ्यमानानां भीममिभुजां
देवानां राज्ञां च वदान्याद नप्रा यामती कामं मदनमभिलाषं वा पूरयति स्म स्वलाभविभ्रमदानमेव काम पूरणमित्यर्थः यद्यस्मात्तत्तस्मादिति
केचित् पतिव्रतायाः सर्वेकामपूरणे विरुद्धमभ्रांतिः यथास्य स्त्री लौकत्वात् सर्वकामपूरणो विरोधाभावात्परिहारः ३६॥ ॥

श्लो॰ नै॰ १० टी॰ ७

रैः कैर्यं त्वं खलु इति योजनात् खलत्वमेवं कपटं अतिसुंदरं तेरुद्दृष्ट्वा अपि सेर्ष्या जाता इति भावः ४३॥ नलानिति। समस्तेषो नलः सविधेषु
मायेकृता पश्चेषु नलकृतस्थितीन् शोभनाकारान् अमत्यान् नलान् इंद्रादीन् इत्यवदन् इति किं भवंत अत्वार एते नमवंति किमुपेते के
इलाभुजः उरूरवा कंदर्पः कामश्च उभौ किं भ्रान्ताभुजौ नासत्यपुत्रौ अश्विनौ यस्य हि नौ उरूरवा कामः अश्विनौ कुमारौ च रूपं इति नलस्य
स्वः मयो नलेतु इत्येषां विस्मयस्तथा नलस्यापि मिथ्यानलदर्शनेन विस्मयो जात इत्यर्थः ४४ अमी इति अमी मिथ्यानलास्तं
त्यं नलं आहुः स्म वदंति स्मयद्यस्मात् अत्रास्मासु मध्ये इलायां पृथिव्यामप्यच इलायां पुरूरव सो मातरि कस्याप्युत्पत्तिर्न भ्रतं तथा
तेनवसविधसमीपे स्थितां वयं अदर्पकादन्येका मादन्ये अप्यचा अतिरमणीयत्वस्कांतिदर्शनादश्विनौ गवेत्तरहिताः स्तिष्ठामः तथा अ
स्मासु मध्ये कश्चिन्नासत्यतां अश्विनेयत्वं अन्यच असत्यत्वं न विभर्ति अस्मासु कश्चिन्नानरः सत्यतां विभर्ति वयं नइषधारणादि

नलानसत्यान्नवदस्रसत्राः कृतार्थवेषान्सविधे सुवेषान्। उभौ किमैलश्च नदर्पकश्च भवंतिना सत्यपुतौ भवेतः ४५।
७ अमी तमीरुक्जगुरत्र मध्ये कस्यापि नोत्पत्तिरभूदिलायां अदर्पकास्मः सविधे स्थितास्तेनासत्यतां नात्र विभर्ति कश्चित्
४५ तेभ्यः परान्तैः परिकल्पयस्व प्रिया विरूरीकृतकामदेवान् अस्मिन्समाजे बहुभूभ्रमंती भैमी किलास्मास्वपदि ध्यतैसौ ४६
असोमयन्नाम तवेहरूपं स्वेनापि गम्यस्थितमुग्धभावाः तत्रापि गाणपतिताक्षरंद्यधिकृच्चेदस्म विवुधत्वमस्तु ४७॥

सत्या एवेति छलेन एवोक्तं न तु परमुत्तरयंति स्मेत्यर्थः नात्र पुरूरवाः कामो दस्रौ चास्मासु संतीति नासत्येति नभ्रांतिरिति परमस्या
कुधलहिके र्यथ मित्याशंक्याह तेभ्य इति त्वत्प्रिया शोभया विरूरीकृतो जितः कामदेवो यैस्तान् नोस्मात् तेभ्य एलादिभ्यो अन्य
परिकल्पय स्वजानीहि स्वशोभयोवा अन्नागमनेकारणमाहुः अस्मिन्समाजे बहुभूराजसु विषये भ्रमंती असौ भैमी किल संभावनायां यदि ध्य
नेयोगं यास्यति अथ चेस्पद्रूपेषु पंचसु भ्रमंती मुह्यंती भैमी अस्मासु मध्ये कस्मिंश्चिद्वृते संयोगं यास्यतीति दुराशया स्माभिरागतमि राम ७
तिभावः किलेत्यैतिह्ये वा ४६ असोमेति नामेति संभावनायां हे नरेंद्र सा च ता स्वेनात्मनैव तव रूपं सौंदर्यं अप्रियगम्या ज्ञात्वा हृष्टा भैमी
पिदुराशावशात् प्रिसमुग्धभावाः अंगीकृतमौर्ख्याः संतो यद्यस्मादिह समायां असाम त्तिष्ठाम अथ च स्वेनात्मशरीरेणाकृत्वा त

सुधांशुरिति प्रश्नार्थस्य काक्वर्थस्य च विंगः प्रत्येकं संबंधः भुवि एवः प्रथमो नन्ततनोऽवतीर्णः द्वितीयः सुधांशुः किं इति तथा भुवि अ
सौ द्वितीयः स्मरः किमिति तथा भुवि अयं तृतीयो दस्रः नासत्यः किमिति स्तुतिछलान्मत्सरिणः ईर्ष्यासहिताः द्वितीयाः राजानः केचन
स्तुतिव्याजात् इमं नलं निनिंदुः किमः प्रश्नार्थत्वात् स्तुवन्नित्यर्थः अपरे मत्सरित्वात् किमः काक्वर्थत्वात् अयं सुधांशुः किमपि नभव
तीति निनिंदुरेवं सर्वत्र एकेन भुवि अयं द्वितीयः स्वेद्र इति स्तुतौ कलाया परे तो ध्येोवशात् भुवि द्वितीयः श्चंद्रस्य भावात्त्वार्थं चं इ इत
प्रतिषेधतो निंदा ते स्मेति भावः मत्सरो न्यशुभ द्वेष इत्यमरः प्रश्नपक्षे निनिंदुरिति वा योजना ४९ आशंविधीयिति कृयो भावो द्वितादि
नैवदेत अयं श्लोको गतार्थत्वात् न रूढः मयेति तं नलमसद्मानेस्ते राजभिर्मिथः परस्परमिति चे इति किं मया नलोत्कृष्टगुणत्वं अ
घलीकदृष्टं तेन अमुना नलेन समास्तुल्याः कियंतो वद्ध्वः सन्ति एते न तुल्या अन्येपि बह्वो न विद्यं तेएन मेव पुनः पुनः किमिति व

सुधांशुरेषः प्रथमो भुवीति स्मरो द्वितीयः किमसाविंनो मम् दस्नस्तृतीयो यमिति द्विजोत्तमाः स्तुतिकलान्मत्सरिणो निनिंदुः ४९
अयं विधोर्जन्मसदेवमस्मो देत्युवासोरत्ति वल्लभस्य नासत्ययोर्मित्तनीयके यमिति स्तुतः क्षेत्र मत्सरैः सः ५१ गुणेन केनापि जे
नेन वधे दोषान्तरोक्तिः खलु तत्खलत्वम् नयेणान्यसदूषितस्य सुरेन्द्ररत्ने यदुदूषितस्य ५२ ॥ तो यथेति अन्येषां च तुल्यत्वे स्व
स्योत्कर्षः कथमित्याशंकायामाह मत्सरणं ईर्ष्या वतां द्विषः सकाशात् आत्मापकर्षे सति शत्रोः परेणया कलास्य झांना तुल्यता तया
समाधिः समाधानं परिहारो भवति मत्सरिणां आत्मापकर्षमविचार्य शत्रोः परेण तुल्यत्वप्रतिपादनात् स्वीयापकर्षपरिहारोभव
ति अतिसुंदरतया न स्वैवं भेभोपात्ति संभावनया सर्वपि तेन सदृशास्मि इति भावः परस्पर्द्धितयेति पाठे परस्परीयस्यस्य भावस्तते
ति व्याख्येय इदं दृष्टाः सलिकलैतिदुष्टे दृष्टांतितात्रीकनलावलीलेरिसपिपाठस्य एष्टार्थः मत्सरशब्दः अशीआदिरूपः स्यादनुस
र्वे इति घर्जनांतेलत्कारोनोति एपताच्चिये भावेयज् ४२ गुणेनेति रूपेण सौंदर्येण कृत्वा नन्यां संसदि नयासंसदा सभयोवा
ऽदूषितस्या निंदितस्य अतिसुंदरनस्य नस्य नलस्य मुरेः सुंदरोपि मनुष्योयं न तु देव इति परत्वे यन्न आहे विनिंदितं तत्खलत्वाव
लुलेर्जन्य मेवकुलमित्यर्थः खलत्वस्वरूपमेवाह केनापि लोकोत्तरेण गुणेन सौंदर्येणपुणेलत्वादिना लेत्वाऽनवधे रज्येपुरुषदोषा
न्तरोक्तिः दोषान्तरारोपणं यज्ञासुरेस्तत्सदृदूषितस्यते स्यनरत्वरलयारभे दान्नलस्य न देवेण स्वनरवेणाभ्र दूषितनत्वस्त्वं नेषां देवानां

का॰ नै॰ गौरीति केशवस्तदा तस्मिन् समये तस्याः स्वयंवरस्योत्सवं संभ्रमं प्रहर्षेण वेत्तुं किं भवतः गौर्देवतया सह त्वया गीता कीर्तिता यशः प्रशस्तिर्येषां ।
१० टी॰ गौरवं च स्यात् पाणिग्रहणलक्ष्मीर्देहशोभया चक्र त्वा तदित्यनेन विष्णुमहितः सजलमेघस्य ललितं विलासस्तस्याभिनेता भिनयकारी ताह
८ शोभयतुल्यस्त्वर्थः तस्योत्सवस्थो मस्त्यः स्वयंवरदर्शनार्थं विष्णुरपि तत्रागत इति भावः ५० अथैवेति सदः स्वयंवरसभां दृष्ट्वा तुष्टः शु
भुः देवोत्तमात्तदा अथ शोभादृक्त्वं अथोऽहं शोभते ज्ञातिनिर्दिष्टा दिव्यवान् किंभूतः लैंगीं शिवसंबंधिनीं शिरः श्रियं मस्तकशोभामन्वेष्टुं
मत्वा विष्णुलोकमपि ब्रह्मलोकं गच्छतोऽर्धनविषये प्रभावा दिता अनन्तमाक्रमणं कारिता केतकी येन लिंगरूपस्य शिवस्याद्यो शिरस्या
वलोकनार्थं अहमधिकोऽहं प्राप्तः इति विवदमानो विष्णुब्रह्माणौ पातालं सत्यलोकं च गतौ पातालं गतो विष्णुश्चरणैनापश्यत ब्रह्मापि
शिरो नापश्यत् अनंतरं च रणोनाद्यन्तमिति विष्णुना सत्यमुक्तं ब्रह्मणानुशिरो दृष्टमित्यलीकं वक्तुं तत्र साक्षित्वेन शिवशिरः स्थाप्य

गौर्देवतागीतयशाः प्रशस्तिः श्रियातडिद्वल्ललिताभिनेता । मुदा तदा वै ज्ञातकेशवस्तं स्वयंवरोत्सवमंवरस्थं ॥ ५० ॥ अथैष तदा
शासुरारिस्तुष्टः सदो दिदृक्षुर्गिरिदेवदेवः । लैंगीं महस्थापि शिरःश्रियं यो दृष्टो मया वा इति केतकीकः ॥ ५१ ॥ एकेन पर्यस्तिप
दात्मना दिक्चतुर्मुखारे रभवत्स्वरेण तेजो दृशात्मादृशाभिस्तु शेषैर्दिशोरदृशालोकतलोकपत्नीः ॥ ५२ ॥ प्रदक्षिणं देवतहर्म्यमद्य
संदेव कुर्वन्नपि पार्वतीशः दृष्टो महेन्द्रानुजहरिमर्त्यानमापतहृष्टानविप्रतापं ॥ ५३ ॥
मायेति कूटसाक्षिणी केतकी कृतेति
शिरा सा केतकी गाथा ५१ एकेनेति पादपात्मानो देहाय स्य पादशादेहः सर्वेषके नास्मनावपुषा अद्रिमेरुपर्यस्ति पतलप्रद
क्षिणं चकार परेणात्मनादेहेन मुरारेश्च तुर्द्दिक्षिणेन त्रसभवत् शेषैस्तु दशाभिः तेर्दृष्टेः कृत्वा लोके एलीदशापि दिशः
आलोकलविधात्तन्मित्रार्थमेणोव रूलंदृश्मर्गाशवः प्रथाविवस्वान्यजन्यस्त्वशाविष्णुर्दिनेष्वरा इति ५२ प्रदक्षिणमि
ति सदैव दैवतानां हर्म्यं वसति स्थानं अद्रिमेरुं प्रदक्षिणं कुर्वन्नपि पार्वतीशार्धोमहेन्द्रानुजस्य मुरारेर्हरिमर्त्यो वा
मनपथनरूपेण हृष्टा सनेत्तस्य स्वयंवरस्य दर्शने यो विप्रस्तेन तापतापडुःखेन प्राप ५३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ यम ८

वद्रूपं स्वरूपं अधिगन्तुं प्राप्तुं त्वदाकारं स्वशरीरं धृत्वाऽखिलमुग्धभावाः अंगीकृतसौंदर्याः त्वदाकारधारणं देवं मित्वसौंदर्योः
संतोषयस्मोदसामः तिष्ठामहे तत्तस्मात् हाशा यावेमी प्राप्तिदुराशया अपतिता अस्मान् धिक् निंद्य चमित्यर्थः अथवाऽस्माकं
आपणपतिलोदिकूपलितं त्वं धिक् निंद्यं अस्माकमासामा त्रेणपति तां भैमी पतित्वे यिगिति वा तथा दूदं मप्रमदिदु धत्तं अ
स्माकं पडितत्वमथ चदेवत्वं धिगस्तु अथ चेतत्त्वे आत्मनिसी यन्त्रपेयर्वं नवन्नपं नाधिगत्य न प्राप्य किमिदानीं कर्तव्यमिति
मामप्रोर्व्वीभातचिन्ताः सेतोमत्सरेण हस्त यं वरे नले एवैको वरणयोग्य इति प्रसिद्धं तत्त्वनाम संख्यातिं वा व अस्माकं नवं तः स्व
रूपधारणाद्युगुणं मस्माकमपि नलत्वादित्यर्थः तस्मान्नलम्भौत्याप्य स्मान्वरिष्यतीत्याशा माप्त्यापतिता नागतानस्मान्धिक्
अस्माकं तात्त्वं देवत्वं वाधिगस्तु अनिष्ठितव्यापारकरणादित्यर्थः अथ च स्वानां ज्ञातीनां मध्ये स्वनः श्रेष्ठः यद्यायनानां स्वामि

सावागविज्ञापितमांनलेनतेषामनाशंकितवाक्छलेन स्वीरत्नलाभो विनयत्नमग्नमेनंदिनस्यप्रतिभाति किंचित् ४८
यःस्पर्द्धया येन निजप्रतिष्ठां लिप्सुः स एव द्रुतमुन्नतत्वं कः स्यात् कितुः सामिदितस्यहानेः स्थाने विहेलां व कुलो न कुर्यात्

न रेंद्र असामअसगतिदीस्यादानेषु अमस्तुसुवीत्यस्य च लोऽर्त्तमभकुवचनं पदे योंतकर्मणि लुङि ४७ ॥ सेति अनाशंकि ।
तमननुसंहितदेवानां वाकुछलयनतेननलेनसा एवं दौत्यातेषां देवानां अवज्ञापितमां अति शयेनावगणिता करणेनाज्ञायी स तस्मा
ह स्त्रीरत्ने भैमीतस्यालाभेऽविनीतोयत्नउपाय स्तत्र मग्नं तत्पर मेनं नलं प्रतिलज्जो हृत्य दिशस्मात्तं नाकिं चित्स्मतिभाति स्मस्फुरतिस्म
भैमी मा प्राप्तुपाय परत्वात्तेः रूपितम पिदेवत्वं न ज्ञात मितिभावः ४८ देववाक्यावज्ञायां दृष्टांतमाह य इति यः पुरुषो येन पुरुषेण
सह स्पर्द्धया निजप्रतिष्ठां स्वस्य गौरवं लिप्सुः प्राप्तुमिच्छुः स एव पुरुषस्तस्य उन्नतत्वं स्वस्माद धिकं यस्मादाह नलेन सा स्वेनात्मना
सिद्धिता स्वस्य हानिर्नं न तायेनैवविधस्य स्पर्द्धितुः स्थाने विषये वहु न्नामवहेलापवज्ञां कोन कुर्यात् अपितु सर्वोपि करोत्येव यो यस्य
र्द्धया स्वस्य प्रतिष्ठां लिप्सति स स्वस्यान्यमुन्नततां तस्य वा अधिकतां सहयमेव च हतिमतो धिकेन हा नस्य अवज्ञां करोत्येवेत्यर्थः महतो भैम्य
र्थं मलनां दयद्भिः देवैर्नलस्यैवाधिकता सेच न्यूनतो के व तस्मात्तेन नलेन तेषामवज्ञा युक्तैवेति भावः स्थाने उचितत्वोऽवितामितरं

नै० टी० १० टी० ७

हृदेकसभावर्णनं कामस्य मार्द अमेलयदिति सोमन्मथः परं केवलं एतान् रूपान् सेमोऽस्वयं वर्णौ नाभेलयत् तथा दमनस्वसैव एतान्
केवलं स्वगुणशीलादिना नो कर्मत् किंतु विधातापि इदं स्वयं स्वयंवरमेतस्या वादि विचिंत्य स्वशिल्पसर्वस्वं स्त्रीमनिर्माणं कौशलस
र्वस्वं तानेतान् स्वतन्त्र रूपान् एकत्र स्थाने पुंजीकृत्य नो स्मार्त दर्शयत् ५९ एकेति यः शरारिर्हरः शराणां पंचमेकाकिभावेनासहा
यत्वेन पंचशरं कामं पंचत्वं निनाय मारयामास अमुष्य कामस्य कायनिकायलीलाः शरीरसमूहसकौतयो सौ प्रवानः स्मरस्य
तस्मात् भियोभयस्य समानं प्रतीकारं किं वितर्के अससहायत्वात् सर्वं कामस्य हराद्भयमभूदिदानीं तद्रूपेण बहुत्वाद्भयं गतास
वैष्वलेकामन्रूपा इतिभावः ६० पर्णेति वेधाः स्रष्टा अनुमासि भिन्नान् पर्णेंदुबिंबान् एतान् चंद्रबिंबान् क्वापि कुत्रचित् सदेशे नि

अमेलयन्मन्मथः परं तनाकर्षेदेलान्दमनस्वसैव इदं विधापि विचिंत्य पुनः स्वशिल्पसर्वस्वमदर्शयन्नः ५९ एकाकि
भावेन शराः शरीरैः पंचत्वमापंचशरं निनाय तदीमसमाधानममुष्य कायनिकायलीलाः किमसौ प्रवानः ६० इहेंदुबिं
७ बान नु मासि भिन्नान् स्थापयत्क्वापि निधाय वेधाः तैरेव शिल्पी निरमात् मीषां मुखानि लावण्यमयानि मन्ये ६१ मु
धार्थितं मङ्क्षु सुरत्नमेभिर्यन्नाम तानि स्वयमेत एव स्वतःप्रकाशे परमात्मबोधे बोधांतरं न स्फुरणार्थमर्थ्यं ६२ प्र

धाय तिरोहितो कृत्वा स्थापयत् तैरेव पर्णचंद्रबिंबैः कृत्वाऽमीषां लावण्यमयानि मुखानि स शिल्पी ब्रह्मा निर्मानिर्मे
मु इत्यहं मन्ये चंद्रतुल्यान्येतेषां वदनानीति भावः अन्योपि शिल्पी सुंदरं वस्तु निर्माणार्थं अपूर्वं वस्तु कुत्र चिद्गु
प्तं स्थापयेति ६१ मुधेति एभिः नृपैर्मंक्षु सुरत्नं हीरकादि मुधा वृथाऽर्थितं स्यापितं यस्मादेत एव स्वयं तानि र
त्नानि नाम प्रसिद्धानि रत्नानां शिरसि रत्नाधिपा एव हृद्येवेत्यर्थः अर्थान्तरन्यासमाह स्वतःप्रकाशे स्वप्रकाशे परमात्मबोधे सति
स्फुरणार्थं ज्ञानान्तरं बोधान्तरं न अर्थ्यं प्रार्थनीयं स्वप्रकाशत्वात्तत्स्येत्यर्थः परमात्मज्ञाने जाते ज्ञानांतरं यथा हेयं तथा रत्ना राम
नाम्मुख्य रत्नांतरारोपणं हेयमित्यर्थः अतिसुंदरा एत इति भावः परमात्मबोधस्य स्वतःप्रकाशत्वं वेदान्तेभ्यो वसेयं ६२ ॥ ७

[illegible]

आलोकेति रसोत्का दर्शनरसोत्कंठितमनस्का कालिकी स्वयंवरसमयजातां वरलोकलक्ष्मीं राजसभायां आलोकयत्यो... रसस्तत्र
नांबुधौ जनाननानि अंभोरुहकाननानि कमलवनानि चक्रुः अपरस्तोपितत्समाजे सादरं पश्यंतिस्मेतिभावः जलाशयेपि कमलानि भु
वंति ५४ नेति अप्रशोभा अतिसुंदरा सा सभा यस्तलदेः रसात्मोत्या किंनाल...स्त्या सिद्धैर्वा रसात् किंनोध्यासि तथा किं
नरैः रसात् किं तत्रासे विमर्द... ...णात् अर्द्धिः रसादिति सिद्धैर्यैणेति पदं प्रासाये ५५ वाल्मीकिरिति सवाल्मीकिर्कि
विः तां सभामश्लाघत श्लाघितवान् किं नैवाकपयमयी यस्य वाल्मीकेः कंठपथेन श्लोकं विनादिवः सकाशात् भाकुमानि पादे स्यादि
त्वपुणमुवमस...गतामपथम भमौ यः संस्कृतप्रवर्त्तकः किं भ तेन कंठपथेन अनेकाः प्रणवाः आम्बलोपनोद्याये स्याः सा
त्रयी वेदत्रयीत... ...स्तेषां राजिपंक्तिः सा प्रजतए येभ तेनपण...वेदत्रयीपाठकेनेत्यर्थः अन्ये नापि वेदुः स्कंध द

आलोकमाना वरलोकलक्ष्मीः सा कालिकी समस्तरसोत्सरसोत्का जनं भुयो सत्र निजाननानि विते नुरंभोरुहकोनुनानि ५४
यत्तलदेः किमलक्षिनो वासिद्धैः किमध्यासि सभाप्रशोभा सा किं नरैः किं नरसादसेविनादर्द्धिः हर्षेण महर्षिणि वी
५५ वाल्मीकिर श्लाघत तामनेकपाणवत्रयी भरु हराजिभाजा श्लोकं विनाकंठपथेन यस्य दैवी दिवः प्राग्भुवमागमद्वा
क् ५६ प्राणीसि संसत् गुरुणापि चार्वी चार्वाकतास वविदुषकेन आस्थानपदं रसना यदीयाजानामि वाचामधि
देवतायाः ५७ नाकेपि दीव्यन्नमदिव्यवाचि वचः स्रगाचार्यकविर्यः ...इति यथि साध्यवाद्दः काव्यः सकाव्येन सः

तयुक्तेन मार्गेण दूरदेशात्... ...सेनगम्यते ५६ प्राणीसीति चार्वी सुंदरा संसत् गुरुणापि बृहस्पतिनापि प्राणीसि किं भलेन चा
र्वाकतया नास्तिकतया सर्वे यस्य वेदादेर्विदूष केन खंडकेन अदस्य दीयां रसनां जिह्वां वाचामधिदेवतायाः सरस्वत्याः आस्थानपदं
सिंहासनं जानामि मन्ये तत् प्रजिह्वायेस रस्वती जागर्त्तिनास्तिकमतखण्डे बृहस्पतिना चार्वाक शास्त्रं प्रणीय वेदादिदूषितं ५७
नाकेपीति सकाव्यः शुक्रः दोषरहितपदबंधरूपेण काव्येन कत्तातां सभा मभाणीत् अवर्णयत् सुकः यः कविः प्रबंधकर्त्ता सोम
नमादिराजमानादिव्यासंस्कृतरूपावाक् यस्मिन् एवंभतेपि नाके स्वर्गे वचः स्रजि वचनमालायां फेने विषये आचार्यकं संस्क

का० नै० १० टी० १०

अमर्त्यैर्देवैः संकीर्त्यमानि वर्णनीयानि चरित्रगोत्राणि शीलकुलानि येषां तान् विचिन्त्य विचार्य ३ इति किं अमी राजसिंहाः पूर्वोक्ताः सुतायां विषये कथंकारं केन प्रकारेण वर्णयितुं शक्या इति एतेषां कुलशीलादि भैमी कथं ज्ञास्यतीत्यर्थः ६७ अथेति अथ तदा तस्मिन् समये आकुलः सचिन्तः अस्तो मौनः क्षणं कुलदेवतस्य स्वीयवंश्यपरंपराराज्यस्य रथांगपाणेः श्रीविष्णोः स्मृतिं स्मरणं मुहूर्त्तमात्रं एकतानोऽनन्यवृत्तिः सन् तुतान किंभूतस्य विष्णोः अबालो भर्त्ता स्वयमेव कल्पितं वस्तु तस्य कल्पनायां शिल्पी कल्पद्रुमस्य सकलाभिलाषपूरकः कुलदैवतस्मरणं विनान्यः को वाभिलाषपूरणं करोतीति विमृश्य स्मारेत्यर्थः एकतानोऽनन्यवृत्तिरित्यमरः ६८ तदिति स देवो विष्णुः तेन भीमेन स्तुतस्य स्वचिंतनस्य अनन्तरमेव सपस्मिन् सरस्वती इति

२० अबालसंकल्पितकल्पनायां कल्पद्रुमस्याथ रथांगपाणेः । तदाकुलो सो कुलदैवतस्य स्मृतिं तुतानक्षणमेकतानः ६८ तच्चिंतनानंतरमेव देवः सरस्वतीं सस्मितमाह तस्य स्वयंवरे राजकगोत्रवृत्तवक्त्री भव त्वां करवाणि वाणि ६९ कुलं च शीलं च बलं च तेषां जानासि नानाभुवनागतानां एषामतस्त्वं भव वावदूका भीप्सितुं कः समयस्तवायं ७० जगत्त्रयीपंडितमंडितेयं सभा न भर्त्ता न च भाविनी च राज्ञां गुणज्ञापनकैतवेन संख्यावतः श्रावय वाङ्मुखानि ७१ ॥

आह स्मोवाच इति किं हे वाणि सरस्वति अहं त्वां इह स्वयंवरे राजकं राजवृंदं तस्य गोत्रवृत्तवक्त्रीं कुलनामशीलादिवर्णयित्रीं करवाणि राजवर्णनार्थं त्वया गंतव्यमिति मम मनीषितं राजकं गोत्रेति वृत्तं ६९ कुलमिति हे सरस्वति त्वं नानाभुवनेभ्यः आगतानां एषां नृपाणां कुलं च शीलं च बलं च यतो जानासि अतस्त्वमेव तेषां वावदूका अतितरां वर्णने शीला भव तव वक्तुमीप्सितुं अयं कः समयः अवसरोऽपि न कोऽपि एषां कुलादिवर्णयेत्यर्थः वा परस्परसमुच्चयार्थः वावदूकस्तु वक्तरीति हीरस्वामी ७० जगदिति हे सरस्वति यस्मात् जगत्त्रयीसंबंधिभिः पंडितैः मंडिता एषा सभा भर्त्ता च भर्त्तापन्ना भाविनी जनिष्यते तस्माद्राज्ञां गुणज्ञापनं बोधनं तस्य कैतवेन व्याजेन संख्यावतः पंडितान् वाङ्मुखानि उपन्यासस्तु वाङ्मुखमित्यमरः संख्यावान् पंडितः कविरिति च

राम १०

मवेक्ष्यत इति वत्सौ अश्विनीकुमारौ तं मुदा उच्चैः कृत्वा हंसदर्शमित्यर्थः एवं मतमिदं सुंदरं चंचेत्यवेक्ष्यतः प्रविष्टो भविष्यतः तत्र
हे अनेन राजहंदेन विशेषेण मिश्रं मिश्रितं रततेलरं कन्यो नां वत्सराणां सहस्रैरपि लक्षयितुं चिकित्सितुं न शक्यतः समयोग्यो भ
विष्यतः अयं मेऽन्नाता इति परस्परं ज्ञातुं समयोग्यो भविष्यत इत्यर्थः सर्वेषां दस्रतुल्यत्वादिति भावः ६३ स्थितेरिति वि
दग्धे अतु रौदो हरदितेवो इयथ चिवड्डुसंख्याकैः स्थितौ विद्यमाने रेते पूर्वमभिस्तरुणे हंतुमिष्टे रेण एकस्मिन् कामे दग्धेपि जगतः
का क्षतिः का हानिः कामसदृशानां मत्तेषां वहूनां स्थितत्वात् एतदेवार्थांतरन्यासेन समर्थयते कः पूर्णस्यांबुराशेः एकांबुबिं
दुव्ययं शोषरूपं दोषं शंसति वदति अपि त्वकस्मिन् जलकणे व्ययिते समुद्रः पुष्कलो जातः इति न कोपि वदतीत्यर्थः ६४ स्तौ
ति इति पूर्वोक्तप्रकारेण स्तुवन् अनुक्रमः गायते व गानं कुर्वते व गंधर्वाणां सर्गेण समूहेन हुहूतिवर्गेण अभिहुंकारसमूहैः हुत्वा

मवेक्ष्यतः सुंदरवंदमुच्चैरिदं मुदा चंदिलेरतरं ततः न पाश्यबोलक्षयितुं विभिन्नं वत्सौ सहस्रैरपि वत्सराणां ६३ स्थि
तैरियति पूर्वमिहित दग्धे दग्धेपि कामे जगतः क्षतिः का एकांबुबिंदुव्ययमंबुराशेः पूर्णस्य कः शंसति शोषदोषं
६४ इति स्तुवन् हुहूलतवर्गेण अभिगंधर्ववर्गेण समगायतेव ओंकारमुन्नापठतेव वेदान्महर्षिवृंदेन त्वमान्यमानि
६५ कुलकमन्यथोविधात्रा न यराज सिंहान् सिंहासनोपेषु विदर्भपाकः शृंगेषु यत्र त्रिदशैरिवेभिरध्यासि कान्तस्व
रम्यपरस्य ६६ विचिंत्यमाना भुवनागतोस्तानमर्त्यसंकीर्णचरित्रगोत्रान् कथ्याः कथंकारममी सुता वामितिव्यथा
दिक्षितिपनतेन ६७॥ त्वमानि अनुमतः तथा वेदान् पठतेव महर्षिवृंदेन ओंकारस्य मन्त्रावाहुल्येनान्वमानि अनुमतः गं
धर्ववर्गेण महर्षिवर्गेण च द्वाभ्यामनुमतः समीचीनं वदसीति वर्गेण कारणीकरणं ६५ अथो विधात्रेति अन्वयविदर्भराज
स्तान् राजसिंहान् सिंहासनोपेतान् अथो विधात्रा निवेशयामास पत्त्रे सिंहासनेषु उपविष्टैरेभिः राजसिंहैः कान्तस्य रम्यस्य
स्वर्णाचलस्य मेरोः शृंगेषु उपविष्टैस्त्रिदशैर्देवैरिवाशोभि अस्यापि अत्र च त्वं सिंहासनानां देवतुल्यत्वं तेषां स्ववेन ६६
विचिंत्यतीति तेनाक्षितिपेन भीमेन इति पूर्वोक्तप्रकारेण व्यथादिविधसंकीर्ण त्वा नानाभुवनेभ्यः स्वर्गमर्त्यपातालेभ्यः आगतान्

तै ॥

का॰ नै॰
टी॰
११

लंकारविधिः दर्पणं संततपरिलनः मरीचान्यलंकरणानि कल्पितानि वरचिन्तामणीत्यर्थः तथा यस्याः प्रमस्तार्थानां सकलाभिधेयानां निकृष्टिरपे
जैव चन स्वरूपैः कृत्वा वेदश्चात्र स्थानीयानि कल्पविद्यापर्यालोचनपरिणताः स्तुतिश्च यस्याः सर्वत्र योजनीयः ७५॥ जात्येति जात्या
मात्रा वृत्तेन च भिद्यमानं क्रियाभत्तं वेदचरणस्थानीयं छंदः यदीयं भुजद्वयं समभूत् किंभूतं छंदः श्लोकार्द्धे विश्रान्तिरवस्थानं तद्रूपो
भविष्णुः श्लोकार्द्धे विश्रान्तिमयो भविष्णुः पर्वद्वयी संधि पर्वोत्तर पर्वद्वयोः संधिः कूर्परसंधिः स एव सन्धिः मध्ये यस्य भुजपर्वद्वयोः संधिरेव
द्वयं श्लोकार्द्धे यो विच्छेदस्तेन रेखाद्वये नैव रचित मित्यर्थः ७६ अप्संशयमिति किं चान्यत् प्रसाः तिमसिन्नाय दीर्घकांचीमेव
लाम्ना संशयं निश्चितं वेदमुखम्भूतेन व्याकरणेनारचिता किंभूता गुणस्य पद्वृत्तस्य दीर्घभावेन दैर्घ्येण कृता वितति विस्तारं

जात्या च वृत्तेन च भिद्यमानं छंदो भुजद्वं समभूद्यदीयं श्लोकार्द्धविश्रान्तिमयो भविष्णुपर्वद्वयीसंधिसुमध्यचिह्नं ७६ असं
शयं सा गुणदीर्घभावकृतां दधाना विततिं यदीया विधायिकाशपरंपराणां किं चारु विव्याकरणेन कांची ७७ स्थितेव कण्ठे
परिणामपहारलतावभृवोदितलारकृत्ता ज्योतिर्मयीतं ड्डजनायविद्यामयी मकेन भूता विराके ७८ अवेमि वादिम तिवादिमि
दस्वयत्तरागेण विराजमाने नेत्रैव पत्रोत्तरपत्रशास्त्रे रदच्छदे भूलवलोलदीपो ७९॥ धानात्मयासं जितत्रपाणां शब्दपरंपराणां

विधायिका व्याकरणामयि गुणाश्च दीर्घाश्च भावाश्च कृता वलेषां विततिं दधानं भावाभावा यस्याः कृतः कृत्वं ज्ञेकाः प्रत्ययाश्च तथा
शब्दानां गमकस्याद्येनां भवस्यादिक्रमपरंपराणां च विधायकं साधकं अर्थवर्णाद्विभक्तिवचनपरिणामः ७७ स्थितेति ज्योति
र्मयीज्योतिः स्वरूपाग्रहनक्षत्रादिचारवद्वितायड्डजनायस्याः देव्याः सेवनायकंठे स्थितेव परिणामपरूपा तारपाष्यहारलतावभूवेति
अहं विशंके किंभूतोदितमुक्तताराः तारा संबंधि वृत्त शुभाशुभफलकथनरूपं यस्यां तथा मध्ये गं अंगानां शिक्षादीनां मध्ये अंके न
गणितं याभूत्ता पडंग मध्ये गणितं स्यापि हारलता पि उदितः प्रकाशीभूततारो मध्य मणिर्मुक्ता शुद्धि वा यस्यां सा एवं भूता सा चो वृत्ता चव
द्वन्द्वल गोलिके स्यैः तस्या मध्ये गं गणरीर मध्ये अंकेन कोडे नवन्सा तारागणमिदं तारसंबंधेन च वका विरासगे तारशब्दस्यापि नेत्रत्वाचित्व मु
कंठदितं ताराणां वृत्तं यस्यां मयावा ७८ अवेमीति यदीयौ रदच्छदौ ओष्ठौ उभे प्रसिद्धे पूर्वपक्षोत्तरपक्षशास्त्रे भूलवलोत्यहमवेमि किंभूते

सम
११

ईरितेति इति पूर्वोक्तप्रकारेण विष्णुना ईरिता उक्ता या सा सरस्वती गीर्वाणानां देवानां च चूडामणयो मुकुटरत्नानि तेषां मध्ये अधिष्ठानं भूमिः तत्र स्थिता या
पूज्यमानं तच्चरणाश्रिता विष्णुचरणाश्रयाणां शेषत्वे स्थिता या सा अरीणां दर्पेण प्रसादेन सर्वज्ञी आदाय अवदत् इति आदरेण उक्ता सती अविभाद् इव प्रकार
एवं महान् प्रसाद इति आज्ञां गीर्वाणचक्रे इत्यर्थः भावः पराग पदेन ब्रह्मा चरणस्य पद्मत्वं सूचितं ७२ मध्ये सभमिति सा सरस्वती बाला सा
सा मध्ये सभं सभामध्ये अववृते तारवाला स्त्री न पूर्वत्वात् नगतेत्यर्थः किंभूता गंधर्वविद्या आगीतकलायाः धरः कंठनाले यस्याः सा
गान प्रवीणकंठनालेत्यर्थः तथा त्रयी मयी भूत्वा वलीविभंगाः कुसुमा पयेनु त्रयी संख्या मयः अत्र त्रयीमयः त्रयी मयी भूत्वा वली वि
भंगो वलीरचना यस्याः तथा साहित्यं नमहाकाव्यनाटकचेष्टप्रभृति नाम मुक्ता नेत्ररत्नं वर्णसाहित्यं न मेलनेन वानि विनिर्मितानि मिता
आतिसलक्षणे इक्षुतरंगाः करा व विक्षेपाः यस्याः सा कंठस्य नालत्वेन मुखस्य पद्मत्वं गंधर्वविद्याधरत्वं त्वक्कंठनालं प्रसा

ईशीरिता तच्चरणाश्रयाणां गीर्वाणचूडामणिमुख्यशोभा तस्य प्रसादेन सदा जयासौ वादाय सर्ज्ञी दरितौ विभाति ७२ मध्ये सभं
सा ववृते तारवाला गंधर्वविद्याधरकंठनाला त्रयीमयी भूतवलीविभंगा साहित्यनिर्वर्तितहृत्तरंगा ७३ आसीदथर्वा त्रिवलि
त्रिवेदी मूलाद्विनिर्गत्य वितायमाना नानाविचारोचितरोमचक्रश्रीः श्रुतिर्यदीयोदररोमलेखा ७४ शिक्षैव साक्षाद्गुरितैर्यदीयं
कल्पश्रिया कल्पविधिर्यदीयः यस्याः समस्तार्थनिरुक्तिरूपनिरुक्तिविद्या खलु पर्यणंसीत् ७५॥ इतिवा ७३ आसीदिति अथ
र्वा श्रुतिः यदीया सरस्वती संबंधिनी उदररोमरेखा उदररोमावली आसीत् किंभूता तिसृणां वलीनां समाहारः त्रिवली रूपा या त्रिवे
दी वेदत्रयी तल्लक्षणा मूलात् विनिर्गत्य प्रसृता विनिर्गमप्य वितायमाना विस्तार्यमाणा तथा नानाभिचारैरनेकमारणोच्चाटना
दि अभिचारैः कृत्वा चितायापेवाकुल्यात् योग्या मेचकाप्यामा श्रीः शोभा यस्याः सा अत्र पक्षे च अनाभिचारोचितरोमचक्रश्रीः भवति
किंतु नाभिचरणो मेचकश्रीः अप्यवर्णः श्याम त्वं पुराणप्रसिद्धं अभिचारिकत्वं च विनिर्गत्येत्युत्तरां तमोविपर्ययेण यः वितायमानात
तोनेयकीयात्वं ७४ शिक्षेति यदीयं चरितं आचरणं वर्णानां स्थानोच्चारणबोधकं नारदादि प्रणीतं शिक्षैव पर्यणंसीत् परिणतं यदीयं चरि
तां मत्यर्थः अथ च शिक्षैव साक्षाल्लोके स्पष्टितापदृशे वेत्यर्थः कल्प इति कर्मव्यनाबोधकोऽयं सत्यस्य श्रिया कृत्वा यदीयः श्रीकल्पविधिः अ

मूलपितं न शक्यते अथ च वाहतो वादेन गुणशालिनां द्विगुणं भगं हृदं तेह्यपि तं न सामर्थ्यपदादयः पृथक् शल्याः इति मतेन न विघ्नं नेदृक्षातो
का॰ नै॰ तरं हि तस्य न जावद्दृश्रीहितशद्वितीयपद्मश्लोकयोर्दत्तानां कर्कशत्वात्त्वाकेशे स्तके विभीषणस्य प्रकृतं च रागे च मुकुलं द्रयोरिति अमरः ८२॥ स
१० टी॰ पल्लवमिति पुराणं तस्य स्निग्धं रूपं स्याः पाणियुग्मं च वृत्ते जातं किंभूतं सपल्लवं च कुपाल्यो पिकाद्वितीयं कं अथ च स्मर्त्त्वं गारं लक्ष्मं कराग्रेत्व श्र
१२ स्य मित्यर्थः किंशुलयस्तदृशं वा तस्याः सपद्मपाणाभ्यां मुनिभ्यां प्रणीतभावान्निमिलत्वादुभयोर्भवि स्तुपुराणं यदुः गुणलतां पाणिमत्स्यकृ
मेव राजादिपदे सुपल्लवानां निर्दिष्टमानं अथ चौरलाञ्छन मत्स्यपद्मकादि च सामुद्रिकलक्षणे लक्ष्मानं पुराणमेव करखड्गाकारेण
परिणामित्यर्थः तत्पुराणमिति वा सपल्लवमिति पदे साहृदये ध्वयोर्भावः ८३ आकल्पेति यः आकल्पं विच्छेदविवर्जितं पल्लपर्यं
तम्मुच्छेदयंतिः अथ च कल्पान्तकारं स्तु सहितः सर्वदा सालंकारः सप्रमेणो भूषणः समदृश्ववयस्याः सरस्वत्याः सुहृद्भावस्या

सपल्लवं सा सपत्राणाभ्यां प्रतीतभावादुभयोर्भविस्तु तन्मत्स्यपद्माद्युपलक्षणमारणं तस्याणियुग्मं च वृत्ते पुराणं ८३ आकल्पवि
च्छेदविवर्जितो यः सप्रमेण सत्रु भजते वयस्याः पद्मपाण्योः श्रुतिमलशालीकं कण्ठस्थितः कस्य मुदेन स्नः ८४ श्रुवो देलाभ्यां प्र
१२ णवस्य यस्याः लल्हिंगुनाभा ललमालपत्रं तदर्थं च टेलाविधिविपञ्चीनिक्काणनाकोणधनुः प्रणिन्ये ८५॥ मुद्रयान्वयेन वृत्तः अथ
च ह्लो वर्तुलः कस्य मुदेन अपितु सर्वस्यापि मुदे प्रसादेवे सुहृद्पदं पद्मापि जानेकिंभूतः श्रुतिवेद एवमलं तेन शालते अथ च कर्णयोर्मले
शोभते एवं शीलः श्रुतिः पाठ्यः तस्य यः हृदयोमूर्तं कारणं कर्णिताभ्यां शालते इति वा तस्याः कण्ठस्थो परिस्थितः अथ च कंठे पाठे तो न्यस्तः
यमेशाखमेव यदीयमंकारे सपरिणतमिति भावः ८४ भ्रुवाविति विधिः प्रमाणवत्योंकारस्य दलाभ्यां यस्याः प्रणिन्ये निर्ममे तद्धि
दुनाभ्रुणवानुस्वारेण भोल तमालपत्रं ललाटतिलकं प्रतिणिन्ये तथार्धचंद्रेण यस्या विपंचीवीणा तस्या निक्वाणनाय वृंदनार्थं को
णधनुः कोणसंज्ञकं धनुः प्रणिन्ये तमालपत्र तिलक चित्रकाणि विशेषकं इत्यमरः तत्र नाम रलिप्त्वा ओंकारो जाल्याः कोणो वील
दि वाद्यमिति कोणशब्देनैव गतार्थत्वात् पूर्वपदं प्रशंसार्थत्वाद्धनुः कं पूर्वपदेनैव गतार्थत्वात् कोणपदं धनुः प्रशंसा राम
र्थे ८५॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ । १२

ब्रह्मेति ब्रह्मैवार्थः कर्मैवार्थः प्रतिपाद्यं प्रयोजनं ययोस्तयोर्भेदात् द्विविधात् ब्रह्मकांडकर्मकांडसंज्ञकवेदविभागाद्धेतोः आत्मदेहं द्विधा विधाय
स्थितया मीमांसया यस्याः देव्याः ऊरुयुग्मं चक्रे कृता किंभूतया आत्मदेहं परेषां वैशेषिकबौद्धादीनां आच्छादनेन निराकरणेन चारुत्वं वा वस्तुरूपया
मांसलं विचारपरिपुष्टं अथ च आच्छादनवस्त्रेण रमणीयं परिपुष्टं च उत्तरमीमांसया पूर्वमीमांसया चोरुयुगं रचितमित्यर्थः ८० उद्देशेति यस्य
स्याः दशनद्विमाली दंतपंक्तिद्वयी तां प्रसिद्धामान्वीक्षिकीं तर्कविद्यां प्रतीमो जानीमहे अन्वपुनः ईक्षणं प्रयोजनमस्याः सान्वीक्षिकी कोदृशी
नामतः कथनमुद्देशस्तस्य पर्वण्युत्सवे पि समानजातीयअसजातीयव्यवच्छेदो लक्षणं तस्मिन्नपि द्विधा उद्देशलक्षणतया चोदितैर्निर्दिष्टैः षोडशभिः पदा
र्थैः प्रमाणादिभिर्निग्रहस्थानांतैरुपलक्षितां तथा मुक्तिकामैः एतेषां तत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसाधिगम इत्युक्त्वा मुमुक्षुभिराकलितां आभ्यस्तां दंत
पंक्तिरूपी च पर्वणि उत्सवेऽपि उदिता उल्लसिता भवति तथा लक्षणेऽपि सामुद्रिके प्रशस्तेऽपि उदिता ज्ञाता तथा द्विधोदितत्वेन द्वात्रिंशत्संख्याका भवंति दश

ब्रह्मार्थकर्मार्थकवेदभेदात् द्विधा विधाय स्थितया स्वदेहं चक्रे पराच्छादनचारु यस्या मीमांसया मांसलमूरुयुग्मं ८० उद्देशपर्व
ण्यपि लक्षणेऽपि द्विधोदितैः षोडशभिः पदार्थैः आन्वीक्षिकीं यद्दशनद्विमालीं तां मुक्तिकामाकलितां प्रतीमः ८१ तर्का रदा यद्दशनस्य
तर्क्या वादेऽस्य शक्तिः क्व तथान्यथा ते पत्रं कणादं गुणशालि पश्यन् वादलः स्वयितुं प्रभुत्वं ८२ ॥

दशनद्विमालीं आकलितां मुक्तिकां मु
क्तिकां प्रतीमो मौक्तिकानीव जानीमः इति वा द्विरुक्तषोडशपदार्थैर्यस्याः द्वात्रिंशद्दंता रचिता इति भावः द्विमाली द्विमालिता वंत इति स्त्रीत्वे द्विगोरिति ङी
प ८१ तर्का इति यद्वयं निर्वक्ति स्यान्नियमोऽपि स्यादित्याद्यस्तर्काः यस्य दशनस्य रदा दंतास्तर्क्याः ऊह्याः तैर्दंतैः अन्यथा विना च तर्का दंता ना
भवंश्चेत्तर्हि अस्य मुखस्य वादेकथा निर्घोषे च भाषणे तथा शक्तिः क्व तर्कैर्दंतैर्विना वादः कर्तुं न शक्यते तस्मात्तर्का एव रदास्तर्क्याः तथाप्यन्य
थेति पाठो वा अथ च वाच दंश्च वादं सर्वो दूकार इत्येक रकारः वाकारदकारयोरुच्चारणे विपर्यये दंतैर्विना शक्तिः कथं स्यात् तत्र वकारदंत्योष्ठ्यात्
दकारस्य दंतस्थत्वादित्यर्थः अन्यत्र वादतो यादि निमित्तान्यपि यादितेषु चेतसां तु तस्यापरिपक्वावलंबनं कर्तुं प्रतिवादिनः प्रतिज्ञापत्रं तालुं खंड
यितुं अथ च अदन्तो भक्ष्यपतो स्वादुरसत्वादिगुणशालिपत्रं नागवल्लीदलं खंडयितुं तैर्विना कथं शक्तिः प्रभुत्वं सामर्थ्यं अस्य दंतस्तर्कैर्वले
नति नागपत्रादि खंडनं कर्तुं प्रशक्यमित्यर्थः गुणैः विशेषादिभिः शालनं तिरेदंते अभुकखंडयितुं वाक्शक्तिः न हि दंतहीनेन पत्रं निपुणेन

का॰ नै॰ १० टी॰ १२

तत्कालेति लोकपालानामेकपुरीं वहंती निलोकपालाः एवंनृपति स्तस्यै देव्यै उचितां योग्यां सपर्यां मर्घ्यादिपूजां दिदेश दत्तवान् ततः किं कृत्वा तत्कालल
ब्धैस्तत्क्षणसमनंतरप्राप्तैः शकुनस्वराद्यैः काकस्वरादिशकुननासिकास्वरदक्षिणचक्षुःस्पंदाद्यैः कृत्वा तां देवीमाम्नायमभीष्टमवाप्तां प्रतीत्य
ज्ञात्वा एकपुरी एकपुरीत्युक्तं चेति तिलोकमागमनसमये भुजसंदाद्ययोगभवेति ९० दिग्गिति ततो देवीसपर्यानंतरं सक्षितीशः
निजां स्वीयां तनूजां मेमीमध्ये महाराजकं राजसमूहमध्ये आजुहावाकारयति स्म किंभूतां तनूजां दिग्गतेभ्यः दिक्प्राप्तेभ्यः समा
गतपृथ्वीपतीनामाकर्षः आकर्षणं तद्विषयं यत्कौतूहलं तस्यै सिद्धविद्यां जपादिपुरश्चरणेन आत्मवशीकृतमंत्ररूपां
सौंदर्येण सर्वावर्जनकारिणीं राजन्शब्दाकुत्सितेमहत्स्वतः राजकं चेतिकर्मधारयएव आजुहाव आम्यस्तस्य चेति संप्रसारणं ९१

तत्काललब्धैः शकुनस्वराद्यैराम्नायमवाप्तां नृपतिः प्रतीत्य। तां लोकपालैकपुरीं स एष स्तस्यैसपर्यामुचितां दिदेश ९० दिग्गतेभ्यः
पृथ्वीपतीनामाकर्षकौतूहलसिद्धविद्यां ततः क्षितीशः स निजां तनूजां मध्ये महाराजकमाजुहाव ९१ दासीभिनासीरचरी
भिराप्तं सा तं क्रमेणालिभवीक्षिता सु स्वांगेषु रूपोत्थमथाद्भुतोद्यैर्मुखैकलयंतीमवलोककानां ९२ स्निग्धत्वमायाजल
लेपलोपसयत्नरत्नाभिसृजां भुकाभ्यां नेपथ्यहीरेद्युतिवारिवर्त्ति स्वच्छापसंछायनिजालिजालां ९३॥ दासीभिरिति नासीरच

रीभिरग्रेसरीभिर्दासीभिश्चेटीभिर्विषयेजातंपर्वसमुत्पन्नं क्रमेणानंतरं वीक्षितासु आलीभिःसखीभिर्विषयेस्मीतमभिसर्दिगतं अ
थपश्चात्स्वांगेषु मेम्यवयवेष्विवयेषु रूपोत्थंसौंदर्यादुत्थितं चलितमारमवलोककानां प्रेक्षकाणामद्भुतात्मैकलयंतीं अतिक्रांत
मर्यादंकुर्वती मेमीं तास्मादित्थसुंदरसुंदरतरसुंदरतमत्वहर्षेन राजानो तिमाश्चर्याः जाता इतिभावः मेमीपयावपांगेरथराजिभि
रितिइतःषोडशेन श्लोकेनान्वयः ९२ स्निग्धेति किंभूतां स्निग्धत्वेतैलाभ्यंगःभासत्वेमायाजलेऽत्र तिमादकंलेपः अयोभागीवर्णो
त्कर्षकारिद्रव्यांतरसंयोगः एतेषां त्रयाणां दोषाणां लोपे अभावे सयत्नानि कृतप्रयत्नानि अपनीतदोषाणीत्यर्थः तेषां रत्नाना राम
मभिसृजा किरणभुक्तिः सेवां भुकामाभयस्याः तांस्निग्धत्वायनेर्मल्यायमायाजलस्यकृत्रिमोदकस्यलेपःप्रलेपस्तस्यलोपनाशक १२
रणेनसयत्नानांकृतगुणाधानानांनिर्मलानांनैर्मल्यापर्यपात्तिपदसक्तकमायाजलप्रलेपेनविनैवनिर्मलानामितियावत् एवंभूतानां

13

सिकुंडलीति विधिनायदीयकायेदत्तावलंनलायासमाप्तिज्ञापिकालिपिर्विसर्गलिपिः मातृकासंपत्स्यसमाप्तलिपिर्वालस्याः सारैः अहंमा
गेः कृत्वापिकुंडलीनिर्मायिनिर्मितालस्याकांचनलेखनीनां स्वर्णमयलेखनीनां सारैः करांगुलीनिर्मिता मषीनां सारैः केशानां समूहः केशपं
निर्मितेतयाकठिन्याः खठिकायाः सारैः स्मितस्याभा शोभा निर्मिता सर्वेषां तत्तदाकारत्वात्तदीयैरेवसारैर्निर्मितानीत्यर्थः करांगुलीतिजा
तावेकवचनं यद्वा कृष्णंगवद्यालवत्सस्यबालिकाकुचमभवत् नेत्रवत्सस्य सर्पस्य सविसर्ग इति स्थलइति खठिकायां कठिनीति विश्वः
केशपंक्तिः शष्पंपापिनियत्न ८६ येति यासरस्वती सोमसिद्धांतः कापालिकदर्शनं तन्मयं तद्रूपं अथ च चंद्रस्य या ध्यार्थ एवं प्रकारं
तस्यवा चंद्रस्य सिद्धांतरूपं द्वैषकदेपमानेनयस्याः एवम् केवलस्या शून्यात्मतावादो माध्यमिकदर्शनं तन्मयं तद्रूपं उदरं यस्याः एवं मलेवन
प्यासाकारविज्ञानवादी सौत्रांतिकः विज्ञानस्यसाकारसिद्धिस्तद्दर्शनं अथ च सौंदर्यलाभप्रचुरं अतिलंसमस्तंतद्रूपं यस्याः सा एवं मलेवसाम

त्रिकुंडलीहतसमाप्तलिप्याः करांगुलीकांचनलेखनीनां केशपंक्तिमषीनांस्मितस्याकठिन्याः कायेयदीये निर्मायिसारैः ८६ यासोम
सिद्धांतमयाननेव शून्यात्मतावादमयोदरेव विज्ञानसामस्त्यमयांतरेव साकारतासिद्धिमयाखिलेव ८७ भीमस्त्वयागर्यतमो
दितुं तेवेलाकिलेयंतदलंविषयमयाविगाढं जगतीपतीनांगोत्रेचरित्रेचविचित्रमेषां ८८ अविंदतासोमकरंदलीलांमंदाकिनी
यच्चरणारविंदे अन्वावलीर्याः गुणावर्णनायराज्ञांतदाज्ञावशगास्मिकापि ८९॥ सिद्धांतादिदर्शनैः यदीयावयवा निर्मिता

चंद्राननातिकृशोदरीसर्वविज्ञानमयीत्यतिसुंदरीचेतिभावः इत्यमहं उत्येत्तायांबाक्यालंकारेवा एवं अलामध्ये समभ्यंतताः रेस्यादिकं
लंकभूस्यात्मनेत्यादिषु नास्तिकोदरेतिवाऽपि ८७ भीमइति तयादेव्याभीमइति आगमघ्लोकः इतिकिं अयंवेला अवसमयः तेमा
दितुं दर्शयामंउचितः किलयस्मात्तस्मात्विषयविषादं कृत्वाऽलंदुःखेन कार्यं मया एषां जगतीपतीनां राज्ञां विचित्रे चरित्रे गोत्रे च न
गाढं गदितुं मदसमो दितुं कालसमये चेलेतिनुमुनविषयघ अलंखलोक्त्य ८८ अविंदतेति असोमंदाकिनी यस्याः विष्णोः चरणारविंदे मकरं
दलीलां पुष्परससंशोभां अविंदत प्राप कमलेहिमकरंदोयकः तस्यविष्णोः राज्ञांवर्णनानिदेशकारिणी कापिगतांगुणावर्णनायात्रस्वयंवरे
वलीं तेन प्राप्ता तदाज्ञया च मम समाप्य पंमियुक्तमित्यर्थः कापीत्यनेन मदधिकास्तीति दर्शकारिण्याव द्यः भतीति स्वनाम्नाऽ

का॰ नै॰
१० टी॰
२४

पीतेति तथाप्यपीतावदाताम्रश्वेताम्ररूणनीलाभासे वर्णानामणीनां किरणैः कृत्वा देहोपदेहावुद्धृतिरनुलेपनहेतोः यथाक्रमं गोरोचनाचंदनकुं
कुमैणनाभीकस्तूरीरसैः कृतान् विलेपनान्नुनरूपतां निरर्थकान् कुर्वतो मित्यर्थः ९६ यन्नियमस्तीति नीलशब्दस्य दृश्वीतिपा
तामावः गोरोचनेत्यादिचंदनादिभिः पूर्वेः समासः कार्यः ९७ स्मरमिति तथास्मरं प्रसूनेन कुसुममयेन शतिपेशलेन शरासनेन
धनुषा नलस्यजैत्रं जेतारं मन्यमानं हृष्यतो मसंभावयतोऽमलः कारणात्तस्मै कर्मणि तिष्ठन्बलभिदिन्द्रस्य कार्मुकमर्पयतो ददतीं किं
मतं कार्मुकं स्वभूषामणिपकरणालंकारे दृश्यदोरत्नानि तेषां मंत्रपावकस्तबकोपि त्वं निर्मलत्वं पंमे मोघं धारत्न किरत्न किरणै रे
वसाधनैः स्मरेण नेतो जयनो नास्मेरित्यर्थः नानावर्णैर्धनुर्वधर्ष्टीयारत्नशोभेतिभावः ९८ विभूषणेभ्य इति तथाविभूषणे
भ्यः अवरमवीभ्याम वर्तमाने षं मुकेषु राजकस्य राजसमूहस्य दृशा पातुं नयानाय तः कृतः अवकाशमंतरालं यस्या सा

यौ तावदाताम्रनीलभासौ देहोपदेहौ किरणैर्मणीनां गोरोचनकुंकुमकुंकुमैनाभिविलेपनात्मसरूपतामि ९७ स्म
रं प्रसूनेन शरासनेन जेतारमश्चहृद्येतीनलस्य तस्मै स्वभूषाहव दष्टुफाल्यं बलभित्धनुः कार्मुकमर्पयंतौ ९८ विभूषणे
भ्यो वरमंमुकेषु तत्रोवरं साद्ममणिप्रभासु सुमध्यकः पुनः क्वापि न राजकस्य पातुं दृशा यावदनवकाशा ९९ मोकुप्य
वर्षैर्विपतः पलत्रिर्दृष्टुं न दत्ता मयतद्विरेफैः तं स्रीति भुग्नेन ततो मुखेन विधेरहो वांछितविघ्नयत्नः १००॥ ॥

नैवमण्भूषणेषु चापि न प्रस्तावकाशा इत्यमुक्तं तथा ततो मुकेभ्यः अवरं साद्ममणिप्रभासु राजकस्य दृशा पातुं न प्राप्त एव तावका
शं एवं क्वापि कस्मिन्नपि अवयवप्रदेशे पुनः राजकस्य दृशा सम्यक् प्रसाम स्थानं यथावस्थितस्वरूपेण चद्रष्टुं न प्राप्तः एव तावदका
शं विभूषणानां मुक्तमणिप्रभाच्छादितत्वात्किमप्यंगं राजदृष्टिगोचरो नाभूदित्यर्थः यावद्यावद्वस्तुगोप्यते तावत्तावदव
लोकनार्थमुत्कंठाधिका भवतीति सर्वेपि नलदवलोकनार्थं सोत्कंठा जाता इति भावः ९९ प्रकारांतरेणाप्यवयवसमर्पमाह मोति
स्ति तथावियलोगगनात्सतद्भिः अतिसौंदर्यदर्शनेन संतुष्टैर्देवैर्भमीपिरिसमुक्तैः पुष्पवर्षैः मोकृप पपतः राजकस्य द्रष्टुं न दत्ता अपप
श्चात्सहनुगामिभिः द्विरेफैः द्रष्टुं न दत्तां ततोपि पश्चात्तन्मोघी मोभ्यामी त्यामयेन भुग्नं वक्रीकृतं तेन मुखेन द्रष्टुं न दत्ता विधेर्वांछिते

राम
१४

...॥१००॥

रत्नानां अपावरत्नरश्मिजालमुद्रिविद्यस्याः एवंविधारत्नकिरणमुद्रिकायुक्तावा अंगुलिकाभावस्य ह्रेमिये स्याः एवंविधेनांगुलेनभास्येवंभलंनातया
नेपथ्ये घर्ले कारेबद्दीराः षट्कोणामणयस्तेषांमुलिरेखवारितत्रवर्तेत्रवर्त्तत इति वर्त्तिस्वच्छायं भे म्याएवंमतिविंवंनस्यसेच्छायंस
हृदयं न तत्त्वं निजं स्वीयमालिंगोलं सवींहृदंगस्यास्तोमिति विवगुल्यत्वाइमापेत्वयाहीनान्यापेत्वयाचाधिकाः सत्योमस्याःएवं
भूतामित्यर्थः स्वच्छायेविभाषायामेनेतिनवसकत्वमाख्यानानंतरं स्पष्टत्वन यांगयगौरवमभियावोपेत्यं ॥९३॥ विलेपनसकर्दमचं
दनो घंगरागस्यमोदनपरिमलेन यामुन्नदर्पलेनहेतुनाग्नागतेनतथानस्याःभ्रम्याः कर्णपरोत्पलेसमर्पितेएवंषोलेनसमीपगतेन
चलतयारतीशाहतेनकामसंदेशाद्वेरणमपुर्वतेनभ्रमरेणरहः एकांतेनलवरणीयोवरणीयश्चेतिकृतेकिंचिदुच्यमानानामिवभ्र
न्योपिहृतोरहसिकर्णेकथ्यमसि ९४ विरोधीति विरोधिनोऽन्योन्यविरुद्धाः मुग्धरुक्मनीलाद्ययोवर्णायेषामाभरणानांम्नामलेका

विलेपनामोदमुदागतेन तत्कर्णपूरोत्पलसर्पिणा च रतीशदूतेन मधुव्रतेन कर्णे रहः किंचिदिवोच्यमानां ९४ विरोधिवर्णा-
भरणाश्मभासां मल्लाजिकौतूहलमीक्षमाणां स्मरस्य चापभ्रमचालितेन भ्रुवौ विलासाकलिते वहंती ९५ सामोदपुष्पाशु-
गवासितांगीं किंपोरशाखाग्रयोगालिमालां वसंतलक्ष्मीमिव राजभिक्षोः कल्पद्रुमैरप्यभिलष्यमाणां ९६

रत्नानां यो भासो
ऽदीप्तयस्तासां मल्लाजिकौतूहलं मल्लयुद्धकौतुकमीक्षमाणां परस्परोपमर्दं कुर्वतीं रत्नदीप्तिविलोकयंतीमित्यर्थः अन्योपि मुग्धमल्लयुद्धकौ
तुकमीक्षते तथा विलासात्कलितावदेशेपवशाद्दलितेवक्रिते भ्रुवौ वहंती किं भ्रूते भ्रुवौ स्मरेण सादृश्यत्वात् स्वचापभ्रमात् चालिते नु किं
नुकितवं ९५ सामोदेति तथातिसुंदरतल्लाभेन सामोदः सदर्पः पुष्पमुगः कामस्तेन वासितमधिष्ठितमंगं यस्यास्तां अथ च सामोदानि
सुगंधीनि पुष्पाणि आशुगो मलयानिलस्तैर्वासितांगी सुरभीकृतस्वरूपा वा तथा किंपोरालिस्य दमालि पत्रावली अंगुलयो येषां एवं विधा
शाखाः हस्ता यस्याः एवं विधा आलिमाला सखीसमूहो यस्याः पक्षांतरे नग्नात्राग्रेव प्रालपल्लववेत्र आलिका भ्रमराणां यस्यां एवं भूता आलिमा
लायस्यास्तां अथ च वालशाखा किंपोलयालिमो लग्नमपर पंक्तिर्यस्यां सातां तथा नैराजभिः सभिलष्यमाणां कामिव स्थितां कल्पद्रुम
रभिलष्यमाणां वसंतलक्ष्मीमिव स्थितां वासितेति मनुवं तात् तेनकरोतीति एवं तां मासपाद्धाल्लिष्टा ९६॥ ११ ३ १९ ॥

का० नै०

इति तस्या अंगमेवाभोगावलिः भुजांतरमिति भोगाः ध्वंदनादयस्तत्स्मृतिपात्रको अंगपल्लवाः ज्ञातमनीषां मध्ये असमाप्तामेव स्तुतेनिरुक्तिरेको मे
निर्वृत्तवर्णयितृतामाविश्यकुंठितानां कतिपयानामेवांगानां स्तुतिः कृतानंतरं स्तुतिर्भावात् स्तुत्यकीर्तेः लोभस्तानां मे न कादो नाम स्पर्शस्य
स्य अंश्वस्थनयतां हृदः श्रीहृदमेस्य मंडनं मम तो भूतां हि यैलंज्ञां प्रसादं अर्पयंती स्वतीं अतिसौंदर्यं स्तुतिकरणाशक्तेः रसस्तेषापि लज्जिता इति
भावः मध्यउदरे विषये निरुक्तिः कमसकुंठितास्मीत वर्णयितुम् अशक्तानामिव अन्यापि भोगावली पाठकानां स्वयंपरलस्मुक्तमहाप्रसादिहृद्
यमंडनं प्रसादं समर्पयंती प्रसादं मंडनभूत्वा वाग्विलासे ५ ताराइति तथा रक्तानां कुचाताराः चंदनकुचा चंद्रकचानां भोजयंतीति सर्व
त्रान्वयः कस्य महीभुजो लोचनरुद्धि लत्वं नयनद्वयं आकंठ उपचारात् तिलतरां मधु निजभोजयंतीं अतिलस सर्वस्यापायनानां अतिसंद
रलरत्नर्शीनराजनेत्राणां प्रमत्तेन वलभिजातेतिभावः १०६ अलंकृतेति तथा अलंकृतादंगात् द्रवपवात् अद्भुतमाश्चर्यं न थकेवल

तदंगभोगावलिगायनीनां मध्ये निरुक्तिक्रमकुंठितानां स्वयं परलाभस्मरसां प्रसादं हियं हृदो मंडनमर्पयंती १०५ ताराररानां वद
नस्य चंद्रैः रुचा कचानां च नभो जयंती आकंठमक्ष्णोर्द्धिलयं मधु नि महीभृतः कस्य न भोजयंती १०६ अलंकृतांगाद्भुतकेवलश्री
स्तवाधिकाध्यक्षनिवेद्यलक्ष्मीः इमां विमाने न सभां विशंती पपाव पांगैरथ राजराजिः १०७ रोमांचिताः कुलकं आसीदसौन
त्र न कोपि यस्तन्मयतां न योऽद्भवदद्भुतस्य उल्लसद्रंगानि मुदा नयस्य विनिद्ररोमांकुरदंतुराणि १०८ अंगुष्ठमूर्ध्नावविपीडिता या
मध्येन भागेन च मध्यमायाः आस्फोटि भैमीमवलोक्य तत्र न तर्जनी केन जनेन नाम १०९ ॥ मन लंकृतमंगं यस्यास्तां तथा स्तवात्स्तु

तेरधिकाध्यक्षनिवेद्यमलद्दृश्यालक्ष्मीर्यस्यास्तां स्तूयमानायाः लक्ष्म्याः सकाशात् अनुभूयमानालक्ष्मीरधिकेत्यर्थः अथ वि
मानेन रथवाहनेन चतुरंतयानेन स्वयंवरसभां विशंतीमिमां भैमीं राजराजिः राजपंक्तिः अपांगैः कटाक्षैः सादरं पापौ पश्यतिस्म १०७ वि
आसीदिति तस्यां मूर्तिदेहः तस्याः रूपसौंदर्यमतिलोकनेनोऽद्भवं जातमद्भुतमाश्चर्यं यस्यैवंभूतस्य यस्यांगानि मुदानुरागेण कृत्वा विनि
द्ररोमांकुरैर्दंतुराणि नतान्यभूतानि सर्वे पि तत्सौंदर्यदर्शनात् साश्चर्याः सानुरागा जाता इति भावः १०८ अंगुष्ठेति तत्र केन नाम जनेन भै
मीमवलोक्य तर्जनी दक्षिणकरप्रदेशिनी नास्फोटि अपितु सर्वैः तास्फाल्यते स्म किंभूता अंगुष्ठस्य मूर्ध्ना अग्रेण मध्यमायाः अंगुलेर्मध्ये

राम

रजनीति तथा सखीमुखाय अपांगान्तेन्यस्तांतानककर्णैव कस्तूरिकयोः प्रवाहमेव तथ्याम कांति परं उत्सजंतीं करतादेव लोकयंतीमित्यर्थः किं
भूतामसखीमुखाय आदं एतत्सखीमुखं मुखं वर्मनागिर्हं स्थाम्रपांसमिति पत्येकं राजकेन मनोरथ्यातिवृ अभिलाषविषयं अपापितायं
प्रापितायसखीमुखत्वेन विनाभैमीकटाक्षलाभोनभवतीति राजत्वापेक्षयाभैमीसखीमुखत्वमेवास्माकंवरं नराजत्वमित्यर्थः कटाक्षस्य
सिताऽसितत्वात्पत्वकर्पूरकस्तूरिकापदेनपदेनोक्तं १ स्मितेति स्वस्मिन्प्रसादवृष्ट्या आनंदितानि उर्वीशानां राज्ञां मुखारविंदानि येन एवंभूते
स्मिते ब्रुश्चकोस्य कस्तु कामोदेन छेदो छन्ने तयोः केपनकिंचिह्रुलेन किंचिद्धिगंवरीभूताः प्रकटीभूताः रदादंतास्तेषांमेपुर्वृदैः कृत्वा
कौमुदीनां ज्योत्स्नानां हृदि स्थितंमदं नुदंतीं अपवाद अंशुलेपरवोपमानितिभिधानोत्तरदाला अंशुदंदानिसंधेप्रेधास्ते: नंदितारविं
दत्वात्कौमुदीमदहरणं ममतोप्याधिककांतित्वाच्चतस्यैरादिकमलानामानंदप्रदिकालांचेतदभावः क्रियते १०२ प्रसंगेति प्रसंगम

एतत्करं स्यामितिराजकेनमनोरथ्यातिप्रभवापितायसखीमुखायोत्सृजतीमपांगान्कर्पूरकस्तूरिकयोः प्रवाहं स्मितेन कुर्वंतलकं ॥१०१॥
पर्वीपचिदिंगंवरीभूतरदांशुवृंदैः आनंदितोर्वीशमुखारविंदैर्मुदंनुदंतीं हृदि कौमुदीनां १०२ प्रसंगभूषाछलभिलित्तलनयनस्य
नतिच्छलभलोकनेत्रां हाराद्यजाग्रकरुजाधनरश्मिनाभीकुहरोदरांथकारां १०३ मनोरसार स्मितदिस्मितेनउग्रभालिशिरः कंपकृ
चोभिनेतुं विपांडुलामंदितचामरालीनानामरालीकृतलास्यलीलां १०४ ॥

तत्रयवंभ्रुवालांभ्रवणानां अच्छानिर्मलामणयो रत्नानि ये
षां कुले न यस्मिन्नवयवे तस्मानित्तनैवनिश्चलानिलोकनेत्राणि यस्यांयस्यावलोकस्यनेनेत्रपुनयनस्यदोषे उभयवेल नेतनैवविलो
कनविच्छेदभियानिमेषान्परित्यज्य निश्चलोभूतेनयस्यामेवं भूतामित्यर्थः दर्शनोत्सुकलोकलोचनान्येवैतानि नतुरत्नानीत्यर्थः
अतिसुंदरीप्रसंगेरत्नैरलंकृतामितिभावः तथा हाराग्नेमुक्ताहारे मयोजाग्रन्स्फुरन्नगरुडपमाणरुको कारमणिस्तस्य रश्मिभिःधीता
त्र छिन्ना अभाव यस्य सः नाभीकुहरोदरांधकारोनाभीदरीतिमिरं यस्याएवंभूतां १०३ नदिति तथा तस्यागोरंवस्तुसारभूतं अलिगोरेतेन
विच्छिन्नतेनविस्मितासाश्वर्याभूता उग्रभालस्याः शिरः कंपकरोतीति हर्षीचितुं विपांडुतया मंदितानामरास्यः चामरेपंक्तिर्यानाम्
मरालोहंसः ताभिःकृतालास्यलीला यस्यास्तां चंद्रिकाचामरमरालतुल्यस्मितांचामरैर्वीज्यमानामितिभावः १०४ ॥ ४३ ४३ ।

का॰ नै॰ रसस्येति नवसु रसेषु मध्ये शृंगार इति श्रुतस्य ख्यातस्य रसस्य अथ च उदकस्य महाननुद्रवः समुद्रः क्व जागर्ति कस्मिन्देशे विद्यते नाम संभ्र
१० टी॰ मप्रश्नार्थे वाक्यनाम कस्मिन्नपि प्रदेशे संभावनायां वा अस्तीति रूपमध्यगतमिति आह अन्यथा शृंगाररससमुद्राभावे लावण्यसौंदर्यस्य
९६ वैदग्ध्यस्य चातुर्यस्य निधिरियं भैमी श्रीर्लक्ष्मीः कस्मात्पयोधेरुदस्थात् उत्पन्ना श्रीः समुद्रादुत्पन्नेति पुराणादौ प्रसिद्धं इयं तु श्रियोऽप्य
धिका तस्मात् शृंगाररससमुद्रादुत्पन्ना स क्वापि देशे विद्यत एवेति कार्यात्कारणानुमानमिति भावः ११४ साक्षादिति भैम्याः मुखमेव सा
क्षात् मुख्य उपमानभूतः सुधांशुः अमृतांशुः कविसंकेते उपमानत्वेन प्रसिद्धः चंद्रो भैमीमुखं लक्षणया वा तिरस्कृतत्वात् कलंकत्वादानंदकत्वा
धरलक्षणत्वादमृतत्वसुधावत्त्वादिना चंद्राधिकत्वादित्यर्थः अथ च साक्षात्प्रत्यक्षसन्निहिततर इति यावत् अथ च भैमीमुखमेव साक्षा
दभिधावृत्त्या सुधांशुः अयं लक्षणमुख्ययोः संबंधात् सुधांशुपदेन भैमीमुखमेव मुख्येन वृत्त्याभिधेयमिति भावः दिवः गगनसंबंधी शशां

रसस्य शृंगार इति श्रुतस्य क्व नाम जागर्ति महाननुद्रवान् कस्मादुदस्थादियमन्यथा श्रीर्लीलावत्ये वैदग्ध्यनिधिः पयोधेः ११४ ।
साक्षात्सुधांशुर्मुखमेव भैम्या दिवः स्फुटं लाक्षणिकः शशांकः । एतद्भ्रुवौ मुख्यमनंगचापं पौष्पं पुनस्तद्गुणमात्रवृत्त्या ११५

२६ कः स्फुटं निश्चितं लाक्षणिकः स्फुटं लक्षणेन कलंकेन संस्पृष्टोऽतः साक्षान्मुख्य उपमानभूतो न भवति किंतु अन्यगुणत्वादुपमेयमेवेत्यर्थः
अथ च साक्षादस्मदादिसमनप्रत्यक्षग्रहणयोग्यसुधावत्त्वादि विश्वे इतरस्तु चंद्रो लाक्षणिक आनुमानिकस्तदीयसुधाया देवैकभोग्यत्वाद
स्मदाद्यप्रत्यक्षत्वात् मर्त्यैरनुमानयोग्यत्वे प्रत्यक्षस्यैव बलवत्त्वादित्यर्थः अथ च लाक्षणिको लक्षणावृत्त्या सुधांशुपदेनाभि
धेयो न त्वभिधावृत्त्या एतन्मुखं सुधांशुपदेनाभिधावृत्त्याभिधेयमयं चंद्रस्तु शशांकपदेनाभिधीयते इत्यनयोर्महदंतरमिति भावः ए
तद्द्योतनार्थं सुधांशुशशांकपदे तथा एतद्भ्रुवौ भैमीभ्रुवौ मुख्यमनंगस्य चापं अभिधावृत्त्यापि च मुखे भवं मुख्यं अनंगकामचापं भ्रु
वोर्भवत्वान्मुख्यं यत्पुनः पुष्पमनंगचापत्वेन व्यवह्रियते तत्तयोर्भ्रुवोर्वक्रत्वोन्मादकलक्षणयोर्गुणयोः तन्मात्रस्य तदेकदेशभूतस्यो एम
न्मादकत्वस्यैव वृत्त्या वर्तते न तु तत्र वक्रत्वं वर्तते तत्रैकदेशसादृश्यलाक्षणिकी गौणीनिमित्ता गौणीपरवृत्त्यानंगचापत्वेन व्यवहृतं ९६

अस्मिन्निति अस्मिन्समाजे पुनःपुनः लोलितमौलिना कंपितशिरसा केन वा केन पुनर्मनुजेश्वरेण तातालांबुजनालीवंजरीहत्वेने
क्षी अवलोक्य अवोढुं यौ नोद्वोढुं पितरौ आतिशय्येनोत्कंपितवेत्यर्थः आश्चर्यवशात्शिरःकंपोनुबोढत्वे पश्चात्ताप इति भावः ११०
अथ लोकनाथै राजभिः स्वयंवरस्याजिरमाजिहानामागतां भैमीं विभाव्य दृष्ट्वा अनुरागवशात्किंकलचित्तमाचाविकलचितत्वादे
डांसैरसदृक्तिरूपैहेतुभिः जिह्वाकुटिलां जिह्मामसंयां क्रियायां प्रयालय्यामुदाहृषेण दैव दयमानं अवादि उदितं भैमीदर्शन
मात्रेणाकामपरवशत्वात् सकलमुदाकुर्वंतोपि हर्षवशात् दृर्णयां वभूवुरित्यर्थः आजिहाना भजो मित् १११ रंभेति अत्यप्सरसाप्स
सौंदर्येणातिक्रांता अप्सरसो यया एवंभूतया भैम्या इतिविचार्य दिवः स्वर्गस्य पुंसां इंद्रादीनां रसायां पृथ्व्यां मत्यमसमतिमनिर्जाचार

अस्मिन्समाजे मनुजेश्वरेण तौ दंपती नाली मवलोक्य केन पुनःपुनर्लोलितमौलिना न भुवो ढुमुद्वोपि तरौ सुधीवा ११० स्व
यंवरस्याजिरमाजिहानां विभाव्य भैमीमथ भूमिपालैः इदं मुदाकिंकलचित्तभावादवादि डांसैरजिह्मजिह्मं १११ रं
भादिलोभात्कृतकर्मभिर्मा प्रत्येव भर्भत्सुरभूमिपालैः इमां तया लोपि दिवोपि पुंसां वैमत्यमत्यप्सरसा रसायां ११२ स्वय
दाकर्णनतां न तेभ्यस्तत्र हि गतो मय मागतास्मः सौंदर्यसारादनुभूयमानादस्यास्तदस्मात्क्रतुनाकनीयः ११३॥ स्वर्गमित्यर्थः

आलोपितुं प्रारंभादि धयस्य सुलोभात् तनु रागात् कृतकर्मज्योतिष्टोमसंयामादिभिः सुरभूमिपालैः स्वर्गजिगीषुभिर्नैर्भेप्त
त्वेव माभूदिति स्वर्गप्रेतार स्थाः सुंदर्या अभावादिं द्वादयोपि स्वर्गं परित्यज्य भूमिमेव स्वर्गाधिकां मत्वात्र समागताः राजानस्तु ज्योतिष्टो
मादिपरित्यज्य स्वर्गं न गता इति किं वाच्यमिति भावः ११२ स्वयमिति वयं अस्यास्वयंवरश्रवणनंतरम् आकर्ण्य तस्मात्स्मादिति सुरादि
गंतान् आगताः इदं कृषीतात् सकाशात् आगतास्मः आगतवंतः तदस्याः सौंदर्यं अनुभूयमानात् प्रत्यक्षदृश्यादस्मात्सौंदर्यसारात्ल्पावयतोन्
क्षातुं वरं अतिशयेन अकनीयोनकनीय एव अत्यद्भुतं यत्स्वल्पमपि सौंदर्यं लोकसुखं वा क्रतुश्रूयते एतत्सौंदर्यं प्रत्यक्षेणावलोकनाश्र
लोके कादिप्रसङ्ग्यमेव श्रुतमित्यास्वर्गमिति भावः आगमामेति लदित्वाद् दृक्कनीयसः एवाल्पयोरिति कनादेशः ११३॥

रा.टी. ३७

रजःपदं तस्मात् भुःकामः स्मेमाः स्मयुग्ममेव च तस्मिन्ध्येयाद्ययत्ते नयत्तोमुष्टिर्येन मुष्टिनाम ध्येयं तस्मादूरस्य मध्यं एवं भस्तं चापमध्यादि
मतां स्तनं धनुःकरोतु किं कृत्वा उध्वमयं उराणं जीर्णमात्मनः स्वापं हित्वा यतः रजःपदं परागस्थानं च तत्पाद्यं द्वयदारक्वकोटरस्तेसेवि
तं गुणादिकोटरे सेविलं चपष्यचापापेक्षया वा अस्याधिकसाम्यर्थ्यात् तनत्वम् ११८ पद्मा विति विधिर्ब्रह्मा पद्मेभ्यो रंजरीटेभ्यायसा
रमादाय तान् पसिद्धान् लीलोत्पलान् हिमशीतकाले सर्वं जरीटान् प्रावृषि वर्षाकाले कश्चिद् दिने पिलस्थाने हिमुःक्षेपणशीलः सन्
प्रति वर्षं प्रति संवत्सरं तेन पद्म तंज नेभ्यो गृहीत्नेन सारेणेत दीर्घं दृष्टि द्वयं उह्यैः तितलं प्रकाति वर्द्धयति प्रति वर्षं पद्माद्यभावा
त्मानं द्वयेच शोभाधिक्यात्तद्वयेनैव सारेण शोभा हृद्धिरिति भावः पद्मानिलादो नलोकेति षष्ठी निषेधः वार्णोस्य पद्मेनलिभ्यस्य
मरः ११९ एतदिति धातानीव हेतोरमुस्यारूपयन्निवेति वा अनेनाभिप्रायेणवा रहस्मिन्ने नयुग्मेतारके एव अलोलौ उसौ

रजःपदं षट्पदकोटरजुष्टं हित्वात्मनः प्रध्वमयं पराणं अद्यात्मभराद्वियतां सभे स्पाश्च युग्ममेतद्र तमुष्टिचापं ११८
पद्मान् हिमे प्रावृषि खंजरीटान् हित्वा मुदमादाय विधिः क्वचित्तान् सारेण तेन प्रतिवर्षमुच्चैः पेक्षाति दृष्टिद्वयमेतदीयं ११९
एतद्दृशोरंवुरुहे विशेषं भंगो जनः पृच्छतु तत् द्गुणज्ञो इतीव धाता क्लततारकालिस्त्रीपुंसमाध्यस्थ्यमिहादिदेष्टु मेरे १२० ॥

भ्रमर देपतीत यो र्मध्यस्थं मध्यभागवर्त्तिनं साद्धित्वंवा कृता इति किं जनःदृशोः एते मे भौ नेत्रयोरंवुरुहे पद्मे सदविशे
षं तारतम्यं तयोः पद्मनेत्रयोः गुणज्ञो तारतम्यं वेदितो गुणज्ञो भृंगो भृगी च भृंग ध्वलो कमलानि रमणीयो निभृ मीनेत्रे वेत्ति
पृच्छतु माध्यस्थो हि सर्वार्थच्छिनत्ति कमलानि परित्यज्यालि जायापत्योः रत्नागमान्नेत्रयो रेवरमणीयत्वं ताभ्यां कथितं भे
मौ दृशौ कमला द्यधिके अतिनील कनीनिके तिभावः भृंगा विति पुमान् स्त्रिया एकशेषः कृतो स्त्रीपुंसे त्यचतुरितिसाधुः
१२० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ । राम
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ । २७

येन तु मुख्यया वृत्त्येत्यर्थः अथ च तस्य शृंगारदीपकमात्रेय वर्त्तनं तेन कामचापमित्युच्यते नात्यन्तरस्य कामचापस्याकविभिकत्वात्
अतस्तस्यानंगचापत्वं सापेक्षं भ्रुवोस्तु निरपेक्षं भ्रुवाविति द्विवचनेनास्य लग्नत्वं चापमित्येकवचनेन समुदितयोश्चापत्वं न तु प्रत्येकमि
ति च सूचितं अन्यच्च गुणास्तु सौगंध्यादिर्वा लग्नात्तु स्वयावृत्तिस्तया गुणवत्त्वसद्भावाच्चापस्य गुणत्वात्तु कामचापमि
त्युच्यत इत्यर्थः अभिधावृत्तेर्लक्षणापेक्षया अभ्यर्हितत्वाद्गौणापेक्षया चाभ्यर्हितत्वान्मुख्यत्वं ततश्च गौणामुख्यो यो मुख्ये
कार्ये संप्रत्यय इति सापेक्षनिरपेक्षयोर्निरपेक्षं बलवदिति न्यायाद्भ्रुमौ मुख्ययुगमेव मुख्यं चेत्यनंगचापत्वालापयोग्यमिति सुंद
रं मदञ्जनकेचेति भावः अभिधेयाविनाभूतप्रवृत्तिर्लक्षणेष्यते लक्ष्यमाणगुणैर्योगाद्वृत्तेरिष्टा तु गौणतेति अभिधादीनां लक्षणं
मुख्यार्थबाधे तद्योगे रूढितोथ प्रयोजनात् अन्योर्थो लक्ष्यते यत्सा लक्षणारोपिता क्रियेति लक्षणया लक्षणेन वा संस्पृष्ट इत्यर्थे संस्पृष्टे
ति ठक् मुख्यं मुख्यमिव मवलीतिभावार्थे शाखादिभ्यो यत् उपदेशेपारोराव्यवाश्चेति भवार्थे २५॥ ॥लक्ष्य इति सुदत्यामेस्याः कर्णभूषणे

लक्ष्येयमेते कुंडलिके सुदत्यास्ताटंकयुग्मं स्मरयन्त्रचित्रे किं सव्यापसव्यं विशिखा विसृष्टा सौनेत्रयोर्यान्ति किमन्तरेव २६ तनोत्यसौ
ति कुसुमायुधस्य सेषावतंसीवरकर्णपूरौ यतः भ्रुवः कुंडलिकापराख्यं शरं बलः स्थापयितानयाभ्यां २७॥ हतं ताटंकयुग्मं स्मरयन्त्र

नेकामयानुष्कापकुंडलिके कुंडलाकारे लक्ष्यकत्वात् तं किं तेन कामेन सव्यापसव्यं विसृष्टा मुक्ता विशिखाः अनयोः कुंडलिकयोरन्तरेव
मध्य एव यान्ति किं वितर्के अन्ये चापयोजिताकटाक्षबाणा वर्णिता टंककुंडलाभ्यन्तरेण निर्यान्तीति भावः प्रवीणस्य धानुष्कस्य बाणाल
क्ष्यमन्तरेव यान्ति ताटंकयुग्मं दर्शनमात्रेण कामोद्दीपकादेवं संभाव्यत इत्यर्थः भावः अत एवेत्येव पदच्छेदः सव्यापसव्यं चित्रक्रियाविशे
षणं २६ तनोतीति सेषा भैमी कुसुमायुधस्य कामस्य इंदीवरयोः नीलोत्पलयोः कर्णपूरोपमत्वात् अकोत्तिलेनातिबलाशर्यं यतः भ्रु
लतो दुर्जनः पुरुषः आभ्यां नीलोत्पलकर्णपूराभ्यां कृत्वा अवसोः कर्णयोः कुंडलिकन्याहलक्ष्य बाणादयपराक्रोत्तुतोपरोनीलोत्पले
एव वाणौ स्थलेकामं व्यापयिता कपिष्यति कर्णद्वये नीलोत्पलद्वयं कर्णपूरौ हतकुंडलिकं चलत्वे कामस्य च पुष्पापुगत्वाहिंदीवरयो
स्तद्वाणत्वं युक्तं धानुष्कवाणाभ्यां लक्ष्यमंतरागतत्वं इंदीवरलक्षणयोः कर्णयोरुपरि वर्त्तनं इति कामोलक्ष्यच्युतसायकोजात इति

का॰नै॰ जागर्तीति अस्याः तुल्यार्थसाहचर्यार्थयोग्या समुचिता मर्त्येषु मर्त्यलोकेषु जागर्त्ति इत्यर्थो नास्मार्कं राज्ञां योग्याया अस्या अनुप
१०टी॰ लंभने अनुपलब्धिरेव प्रमाणं यदि योग्या विधेनू तर्हि उपलभ्येत न चोपलभ्यते तस्मान्मर्त्यलोके नास्तीति भावः तर्हि स्वर्गपाता
१८ लेनाभवेदित्यत आह यदि नाकेथवा अथो भुवने पाताले एतत्सदृशी अस्तितदा कुतः आगता कौतुस्कुत लोक्यसर्वतः आगा
गतस्य लोकस्य स्वर्गपातालल्लोकाभ्यामपि समागतस्य देवनागलोकस्य बाधा तिमहान् स्यात् जातश्च संमर्दस्तस्मात् लोकत्र
येप्येतत्सदृशी नास्ति अन्यथा देवा नागाश्च नात्र मर्त्येचरिति भावः कुतः कुत आगत इत्यर्थेन तत आगत इत्यणि कस्कादि
त्वात् समासः लात स्ते ति पाठे ल त स्तत आगत इत्यर्थे तेनै वाए १२४ नम इति विधेः करेभ्यो नमोस्तु चाथवा स्तु कुतः अस्य वि

जागर्त्ति मर्त्येषु तुलार्थमस्या योग्येति योग्यानुपलंभनेनुः यद्यस्ति नाके भुवने ऽपवा यत्तदा नु कौतुस्कुत लोकवाधः १२४।
नमः करेभ्योस्तु विधेर्न चास्तु स्पृष्टं धियाप्यस्य न किं पुनस्तैः स्पर्शादिदं स्याल्लुलितं हि शिल्पं मनोभुवा नंगतयानुरूपं १२५
इमां नमस्वीमसृजत्करोभ्यां वेधाः कुशाध्यासनकर्कशाभ्यां शृंगारधारा मनसा न यांति रसस्य पत्न्वाध्वमहीरुहेण १२६॥

18

धेः धिया बुध्यापि ईदृशं शिल्पं न स्पृष्टं तैर्हस्तैर्न स्पृष्टं इति किं पुनर्वाच्यं अनित्यत्वादीदृशशिल्पनिर्माणस्फूर्तिरेव नाभूत्
किमिति हस्तैः स्पर्शोप्यपचनिरवयववयाबुध्यापन्नस्पृष्टिस्तु सावयवैर्हस्तैः कथं स्पृश्यत इत्यर्थः तेन स्पृष्टमित्यत्र हेतुः हि य
स्मादिदमति मृदु शिल्पस्पर्शात् हस्तस्पर्शाल्लुलितमतियष्टं स्यात् तर्हि केन निर्मितमित्यत आह इदं शिल्पं अनंगतया तिरचनत्व
त्वेन मनोभुवा कामस्यानुरूपं काम एवास्य कर्त्ता न विधिः तस्मात् कामायैव नमोस्त्वित्यर्थः १२५ इमामिति वेधा नस्वीमिमां करोभ्यां
नासृजत यतः कुशाध्यासनेन दर्भधारणेन कर्कशाभ्यां तर्हि मानसीस्यात्तत्राह शृंगारधारां शृंगाररसनदीरूपामिमां
मनसापि नासृजत यतः शांति रसस्य विश्रांत्यै पन्थाध्वा मरुदेशमार्गस्तत्र महीरुहेण वृक्षरूपेणातिनीरसेनातिकठि राम
लेनेत्यर्थः अतिकठिनेनातिमृद्वी शृंगाररसरूपा च मानुमपाक्षेत्यर्थः १२६॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १८

याथ तेति तयोरतिकामयोर्भक्तं वयसोर्वनं कर्तनस्यास्याहृद्विवासभाजोः रतिकामयोः कृते सौधे वोऽप्रासादो कमेव्यथतंकुयोः सौध द्वयमुक्तं
सौध द्वये प्रमाणमाह यस्मात्कः पुरुषो मेघ्यास्तत्र तथोः सौधयोरेवे अरिजायते प्रकाशमानो पृथ्वीप्रेव्रौशातकुंभौ सुवर्णकलशौ
न संभावयति तर्कयति सुवर्णकलशौ स्तनाविति संभावयति अतोवयसा रतिकामार्थे पृथक् सौधे कृते एवेत्यर्थः सौधयो रूपरि सु
वर्णकलशाभ्यां भाव्यं तत्स्थाने कुचौ जाताविति भावः अन्योपि प्रयुक्तः सुवर्णकलशाभूषितो प्रासादो रचयति सर्वदा रतिकामयुक्त
सुवर्णतुल्यकुचावेयमिति भावः १२१ अस्या इति अस्याभुजाभ्यां पृथक् पृथके कं विजितात् बिभ्रतात् बिसात् तत्स्यस्तनं कमलमेव करोव
लि रुरुह्यत किं पुनः करेहोरुगृहीतः किं अपच कमलमेव हस्तत्वेनांगीकृतमिति वितर्कः कुतएतदित्याशंक्याह इह लोके भुजयोस्त
त्करस्य तत्कमले केलीके श्रियो गृहाः वसति स्थानत्वेन च नेपाले केवलोके करएव करणत्वेनैव गोयते कोत्यते अपितु सर्वैरपि

यथ तत्सौधे रतिकामयोस्तद्वत्कं वयोऽस्याः हृद्विवासभाजोः तदयजात्यस्य पृथक् शातकुंभकुंभौ न संभावयति सलोकः १२१ अ
स्याभुजाभ्यां विजिताद्बिसात्किं पृथक् करोरुह्य तत्तत्स्यस्तनं इतोप्यतेतन्नगृहाश्रियः कें नं गीयते वा करएव लोकैः १२२ छ
मैवतच्छंवरजं विसिन्यास्तत्वद्यमस्यास्तुभुजोय सद्य उत्कंटकाउक्रमनेन नालादुत्कंटकं पातत्रिशिलैर्वैर्यत् १२३॥

मैमीहस्तयोः श्रीगृहत्वं करशब्दवाच्यत्वं च विद्यते कमलस्य श्रीगृहत्वं लोकप्रसिद्धं करत्वं च विजितात् बिसात् दंडरूपत्वेन गृहीतं
तद्युक्तमित्यर्थः बिसकमलाभ्यामिति बाहुकरमेतद्द्वयमिति भावः गृहीणं सिचमरेवेत्यमरः १२२ छ अति तत्प्रसिद्धेशंवराजाल
जातं विसिन्याः कमलिन्याः कमलं छद्मेवालीकमेव अपच पांवरादेत्यजातं छद्मे मायामपमेवासत्यमित्यमित्यर्थः तर्हि तत्किं सत्यं
तत्राह अस्यास्तु पुनर्भुजाग्रे सत्यसत्यस्य मुख्यं सत्यमित्यर्थः कुतएतदित्याशंक्याह यद्यस्मादुत्कंटकाउक्तरोमांचादृष्यचोत्के
पृथ्वकेरयं कंटकान्नालाद्भुजदंडादुक्रमनेन जातत्वेन पाताशिलेखा दृणयेःत्र वेः लत्वाउत्कंटकं उक्तके रकंपघ्नउत्कंटकान्ना
लादुक्त मपिनो त्कंपश्रेकंटकाभावात् अतोनत्तस्य पंक्ति तमेभीपाणिरेव कार्यकारणगतागुणाद्वयं ते कमलापिकोतीहानसौ
चेतद्दीयहस्ताविति भावः पांवरोदैत्यभेदे स्यात् नीरदमीयांबु शंवरमित्यमरः १२३॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ

मे। १०ली। ७ रोरिति इमां भैमीं भणति वर्णय त्वपरोऽपि इन्द्रस्यातेरपि अष्टकंठं अतिशयेन दर्पो मूर्खो यितुं मया कृत्वा वस्तु निर्वचनं कर्तुं महमेव कुशलं न त्वय
यिति निरुक्तौ निर्वचनविषये गर्वस्य छिद्रया निराकरणेन हत्वा विनेतुं शिक्षितं कर्तुम् अपपतति त्वया निर्वचनं न कार्यमिति शिक्षयितुं भैमी
निर्माणेन यः स्मरस्यैव भ्रमो न विघ्नादेः तथा भवं विहाय संसारं त्यक्त्वा मुक्तिं गतानामनुतापनाय स्मरस्यैव भ्रमः भैमी सद्भावात्सं
सार एव मोक्षो वयं संसारं त्यक्त्वा किमिति मुक्ता जाता इति तेषां पश्चात्तापः तथा तिशयेन दर्पात् वाचस्पतेरपि वाग्गोचरः अन्येनाप्य
तिसमर्पेन सगर्वेणानन्न क्रियते ऽष्टकंठम् एणं पगत्वादेकवद्भावः १३१ आख्यातुमिति इंद्रः तस्याः एकांगे एकैकस्मिन्नव
यवे निखाता समारोपिता दृक् दृष्टिर्येन स्तम्भराजसु मध्ये अस्ति भजेः सर्वांगेषु पीतां दृष्टां नेत्रसहस्रेण इन्द्र सर्वावयवां भैमीं

गुरोरपि मां भण दोष्टकंठं निरुक्तिगर्वच्छिदया विनेतुं भ्रमः स्मरस्यैष भवं विहाय मुक्तिं गतानामनुतापनाय १३१॥
आख्यातुमस्ति व्रजसर्वपीता भैमी न देकांगनिखातदृग्भ्यु गाथासुधाश्लेषकलाविलासैरलं च कारान्नन चेद्विमिंद्रः १३२ स्मितेन
गौरी हरिणी दृशोऽयं वीणावती मुखरकंठभासा हेमीकृताय प्रभया गणेषि स्तन्वीमतिक्रामति मेनकापि १३३॥

19 आख्यातुं वर्णयितुं गाथा श्लोक एव सुधा तस्याः आश्लेषाः व्याकाला अलंकारविघास्तासां विलासैः श्लेषालंकारयुक्तश्लो
कनिर्माणकौशलैः अथ माध्यानपायाः सुधायाः आसामस्तेन यः श्लेषः संबंधस्तेन पंचदशकलाविलासैः सुधासंबंधस्य
कलानां विलासैर्वा आनन चंद्रेणालंचकारवद्भूमाण प्रकारेण श्लेषेणालं वर्णयामासेत्यर्थः १३२ स्मितेनेति इयं भैमी स्मि
तेन हृत्वा गौरी अप्सरोविशेषः पार्वती च तथा दृशा हरिणी कुरंगी देवांगना च तथा मुखरकंठभासा अतिमधुरकंठध्वन्या वीणा
वती देवांगना वीणायुक्ता च तथा कायप्रभया गकांत्या हेमेव हेमा देवांगना सुवर्णं च तथा अंगानामवयवानां च शोभेभीगो
शिष्टरवयवैरित्यर्थः केनचिद्देशेन कासांचित्साम्यं न तु सर्वथेति सर्वाभ्योऽप्यप्सरोभ्यः सकाशादियं रमणीतरा निरूपमेयमि राम
तिभावः १३३॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १७

उल्लासेति एषाश्रोणीनितंबदेशे गुरुः स्तनयोर्वा गुर्वीति गुरुत्वतारतम्यज्ञानार्थं धातुः करेण धातुः उल्लासो ह्लिप्यलुलित्वा किमिति
तर्कः श्रोणी किं गुरुः स्तनयोर्वा किं गुरुरिति वा तेनैव हेतुना चतुर्णामंगुलीनां त्रिभिरंतरालै रेखाकारैः कृत्वा उदित मध्यदेशे त्रिवली
विलासो यस्याः सा उदितमध्यत्रिवलीविलासा किमिति वा किं पार्श्वयोरपि गुरुः श्रोणी गुरुः स्तनौ चेयमिति भावः १२७ निजेति इंदुः एनां
कृत्वा नवनीते तैनेनां निर्माय आत्मना स्वेनैव रूपेण स्या मुखमभूत् किं भूता मेनां निजामृतां दुग्ध्यत्समुत्पन्नं तक्रसारभूतं नवनीत
तस्मा ज्ञातमंगं यस्याः सा अमृत एव द्विजराज्ञि क्रमेण मीलितः प्रकटीभूतः पीतिमा गौरत्वं यस्यास्तां नवनीते हि क्रमेण पीतिमा भव
ति तन्निमित्तत्वात्तत्रापि पीतत्वं यावद्यावत्ता रूपं तावत्तावत्तस्या गौरत्वं दृष्यतइत्यर्थः पतंश्चेंदुकिरणैः संवेधा लिंहालुनासंको
चशीलेनांबुजेनकमलेन दुर्घट उकारं कमलेन निर्माणे सर्वावयवानां चंद्रकिरणैरेव निर्मितत्वात्तत्संवेधा तु कमलं संकुचेदेवा

उल्लासस्य धातुस्तुलिताकरेण श्रोणी किमेषा स्तनयोर्गुरुर्वा तेनांतरालेस्त्रिभिरंगुलीनां पुरोदितमध्यत्रिवलीविला
सा १२७ निजामृतोद्घव नवनीतजांगीमेनां क्रमोन्मीलितपीतिमानं कृत्वेंदुरस्यामुखमात्मना भूत्सिंहालुना दुर्घटरमंबुजे
न १२८ अस्याः सचारुर्मधुरैव कारुः श्वासेविते नेमलयानिलेन अमन्निचं पैर्विरचय्यंगका निचुकोरवाचंपिकपंचमेन १२९
कृतिः स्मरस्यैव न धातुरेषा नास्या हि शिल्पीतरकारुजेयः न यस्य शिल्पे वयसापि वेधा निर्जीयते सस्मर किंकरेण १३०

पचरात्रौ सर्वदा कमलसंकोचात्स्वेनैव वदनाकारेण जातं चेंद्रवदनास्या निर्मितेत्यर्थः अतिसुकुमारा गौरी चंद्रवदना चेयमितिभा
वः १२८ अस्या इति समसिद्धो मधुरेव वसंतएव अस्याः कारुः शिल्पी चारुर्योग्यो नान्यः मतः सोऽस्याः श्वासं मलयानिलेन वि
तेनिर्मिमे तथा अमनि मत्यहृदयानि अतिमहनि अंगकानि कृत्वा नांगानि चंपकादिपुष्पैर्विदधे निर्ममे वाचां पिकपंचमेन स्वरेण
निर्मा १२९ तत्सर्वं वसंताधीनमेवेति तेनैवेयं निर्मिता सुगंधिश्वासा च अमकोकिलालापा चेति भावः षड्डमध्येऽवदति स चेत्त
मलरसनेव मेघ्यसाधारणे कालेपिकः कूजतिपंचमं १२९ कृतिरिति एषा स्मरस्यैव निर्माणं न धातुः हि यस्मात् अस्याः शिल्पी इतर
कारुणि जेयोनयतः वेधाः न यस्य शिल्पे निर्माणविषये स्मरस्य किंकरेण वयसा कामोद्दीपकेन तारुण्येन नितरां जीयते बाल्यापे तया

श्री·नै· १० टी· २०

सामादित्यात्वे कृते अकारगतं स्थानिवागतेहल्त्वं आश्रित्य हल्ङ्याभ्य इति सुलोपो न भवतीति विद्वान् ईदृक्स्तु तत्रापि स्थानिवद्भावंव्य
धत्तेत्याश्चर्यं अयं च स ईदृक् स्थानिवद्भावं आदेशित्वं किमर्थं त्वं देवत्वं विहाय मनुष्यत्वं किमिति कृतवान् कीदृशः नाभ्रूषः ता
दृक् अपरं वं कृतं विशिष्टमाकरणकारो येन सः ईदृङ्मूर्त्तिरेव नलरूपेण परिणतेत्यर्थः किं कृत्वा स्वमात्मानं नैषधादेशं कृत्वा द
मयंतीप्राप्तिलक्षणकार्यस्य हेतोः प्रयोजने सत्यप्युत्कृष्टेन कर्त्तव्यमितिभावः। कीदृशः सन् देवत्वे सत्वाम् मनुष्याकाराद्याश्चर्यं
सर्वं देवत्वाय यतते इत्यादि यथाज्ञानं ज्ञातव्यं १२५ इयमिति जननिते लौकदृशैः इतिसानंदैः कर्तृभिः नलहृदि च लीनः कर
णवर्तिमानापराश्रु छापरैः कृताभ्वायाभैमी वर्णनात स्या आकर्णनेन श्रवणेन या आप्ति प्राप्तिः सा विजयैवि प्रिताइति किंनेप
यमकं तुरंलंकारकृचिरेयमियं अरण्य रुप्या यो याति गच्छति सेयामति प्रसिद्धाउर्वीं उर्वशी देवांगनोवाति सुंदरीव दीस्वयंव
रभूमिं विशति आनंदमुक्तैर्नादैः सा परभैमी वर्णनाकर्णनाकर्णनमर्म्मरितिवा भैमीदर्शनविषये ससंभ्रमं लोकं दृष्ट्वा स्वयमपि
स्वसंभ्रमो भत्वा भैमीस्तु तिनाश्रवणादितिभावः नलहृदीत्यनेनाकर्णनमपि हृदयस्यान्यत्र गतत्वादनाकर्णितप्रायमेवेति सूचि
तं इयमियमित्यादौ संभ्रमादिरुक्तिः १२६ श्रीहर्षेति न केवलं काव्यनिर्माणस्वकुशलः किं तु तर्कशास्त्रेप्यसमः केनाप्यतुल्यो भा
सायस्य १२७ ॥ इति श्री वेदकरोपनाम श्रीनरसिंहपंडितात्मजनारायणकृते नैषधीयप्रकाशे दशमः सर्गः १० ॥ ॥

१०

राम २०

इतीति आखंडल इंद्रस्तस्य नलस्य सविधे समीपे इति एवं गौर्वाग्यस्य रस्तेन मे भीस्तुवानो वर्णयन् नर्मणि मे भीम स्वर स्तेन सो
तिचन्नदीयं रूपं गृहीत्वा भैमीपार्श्वमागत इंद्रो मामिति शंकितमानसेन नलेन विलोकितः सन् तस्य नलस्य ईर्ष्याप्रमितो भीशंकां उ
नोदस्फोटयामास किल त्वा उक्ते गौर्यो वारः पतिपादिका या अर्थमत्या चितं मनुष्ययोग्यं स्मिते नभवले मा द्विपमर्यां व्याकृत्य व्या
ख्यामममैवान्यथा बुद्धिर्जाता न त्वयमिंद्रः किंतु कश्चन राजेति तं स्वयं कृत्वा शंकां दूरीकृतवानिति भावः १२४ स्वमिति अहो आश्चर्ये
विषादे वा स इंद्रः भैमी कार्यस्य प्राप्तिलक्षणस्य हेतोः स्वमात्मानं नैषधादेशं नैषधरूपमादेशो मम स्पैव दिव्यविधाय कृत्वा नलरू
पतत्वा अनलो नलव्यतिरिक्तो न सन् अपि तु नल एव भवन् अपि च नलो नाम मनुष्यो भवन् अपि स्यामिति वादिहृदि दुःखं भावमाश

इति स्तुवानः सविधे नलेन विलोकितः शंकितमानसेन व्याकृत्य मार्त्योचितमर्थमुक्तेराखंडलस्तस्य नुनोद शंकां १२४
स्वं नैषधादेशमहो विधाय कार्याय हेतोरपि नाम नलः सन् किं स्यामिव तद्वयमपत्नदृष्टुताहृत्कृत व्याकरणः पुनः सः १२५
इयमियमपि यंयं याति नेपथ्यमंजु विशति विशति विशति वेदो मुर्वशी सेयमुर्वी इति जननजनितः स्पानदं नादैर्विजमे
नलहृदिपरभैमीवर्णनाकर्णनाभिः १२६॥ श्रोतृश्रीमिति तर्कस्य पयसमश्रमस्य दशमस्तस्य चारुं सोन्महाकाव्ये चारुत्गे
वैरसे निचरिते सार्गो निसर्गोज्ज्वलः १२७॥ यत्किमप्येमथनस्यू तवानकुतोऽवगानमित्यत आह यतः स इंद्रः पुनः पश्चान्नलशंका
नल इंत्वाहृत्स्त्रस्तौ चितं कृतं व्याकरणं व्याख्यानं येन सः इं इत्यनरपत्नेदुष्टाशयत्वमुक्तं सर्वदा तस्य पतारकस्वभावत्वान्नलस्वरूपेषु नैषिप
दुष्टीयं उष्टाशयत्वमथनतद्वस्तुचितं नलस्याउष्टाशयत्वात्तत्स्वरूपेषु ते उष्टाशयत्वपेवाग्गे कर्तुं युक्तत्वादित्यर्थः नलरूपधारणे
गम्यथा व्याख्याने न च नलं हृष्येव पतारिलवानित्यर्थः भावः अथ च विदग्धसमूह पतारकः कृतव्याकरणो ब्लेषिसश्च कं स्वं ति
उं कर्तरं कं पादेशं नहो पइत्येवमादिमादेशं नअनलन्निवित्यते अनलयास्मिन्नकार्ये नत्वा नलस्यात्ते वेधिन इत्यर्थः कार्यस्य हेतेउ
पं स्या निर्व ज्ञार्थं किन्नापतत्र अपि तु च कारस्यानिवादेशो मलविधाविस्यलाश्रितकार्ये स्यात्निविज्ञवोनिषेधः ते न पचिमप्यामु

22